

M. ŞEHMUS GÜZEL

İŞÇİLERİN TARİHİ

ekitap.ayorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL
İŞÇİLERİN TARİHİ

ekitap biçiminde ilk sunumu: Mayıs 2025

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik yönetmen, kapak ve metin görselleri: Ferruh DİNÇKAL

Dizgi : MŞG

İSBN: Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik
ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, hediyeimizdir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	6
HAZİRAN 1844: PADİŞAH İZMİT ÇUHA FABRİKASI'NDA “AMELE”YE VAAT	10
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ÇOCUK KADIN ERKEK İŞÇİLER	13
OSMANLI’NIN MALİ İFLAS YILLARI	15
1908 VE SONRASINDA	17
KADIN İŞÇİ SAYISI	21
ÇALIŞMA KOŞULLARI	22
REFİK HALİD KARAY'IN ÖYKÜSÜ: “HAKK-I SÜKÛT”	23
GREVLERDE KADINLAR	24
KADINLARIN ROLLERİ	25
METİN YEĞİN'İN FİLMİ: GREV	27
1908 GREVLERİNE İLİŞKİN İKİ RAPOR	30
BİR MAYIS İŞÇİ BAYRAMI'NIN DÜNÜ BUGÜNÜ	38
1909-1914 DÖNEMİ	39
BİR MAYISLARIN İKİNCİ DÖNEMİ: 1920-1924	40
İŞGALİ PROTESTO MİTİNGLERİ	40
BİR MAYIS 1920	40
BİR MAYIS 1921	41
18 MART 1922, PARİS KOMÜNÜ ANILIYOR ANKARA'DA	42
BİR MAYIS 1922	42
BİR MAYIS 1923	43
DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ	44

BİR MAYIS 1935'TE BAHAR BAYRAMI OLDU.....	48
TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK) İLE GELEN BAYRAM VE SONRASI	49
73 YIL SONRA BİR 14 MAYIS DAHA	52
ELLİ BEŞİNCİ YIL 15-16 HAZİRAN'DA.....	61
İKTİDARIN VE PATRONLARIN TEPKİSİ	66
ÖĞRETİM ÜYELERİNİN BİLDİRİSİ.....	68
SONRASI	70
İŞÇİ SINIFI	73
YİRMİBİRİNCİ YÜZYILDA İŞÇİ	78

GİRİŞ

Kadın çocuk erkek işçilerin tarihinin, işçi hareketinin, işçi örgütlenmesinin, sendikalaşmanın ve sosyalizmin Türkiye'deki geçmişinin daha ayrıntılı bir biçimde bilinmesinin değişik ve pek çok yararı var. Toplumsal tarihin bir dalı olarak işçi hareketi tarihi öksüzdür. Ama üstesinden gelinmesi mümkündür ve bu konuda yol alınıyor. İşçilerinT büyük harfle Tarih içindeki rolleri mutlaka yazılmalı. Tarihe mal edilmeli.

İşçilerin tarihinin ve işçi hareketi tarihinin, kendine özgü, denenmiş araç ve gereçleri ve incelenen somut konuları eşliğinde derin, bilimsel ve çok yönlü araştırmalarla zenginleştirilmesi gerekiyor.

Evet işçi hareketi tarihinin resmi tarihle hesaplaşmasının zamanı geldi. Bunun yollarını birlikte bulmakta yarar var. İşçi hareketinin tarihi kökenlerine inmek gerekiyor: Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Tarih'ten gelen.

Toplumumuz ve işçilerin önemli bir bölümü kendi tarihini yeterince tanımıyor. Bir yanda resmi tarih var. Kahramanlık destanlarıyla dolu. Öte yanda birçok konuda tam anlamıyla boşluk ve hafıza kaybı. İşçilerin tarihi ve işçi hareketi tarihi bu ikinci alanın içinde. Bu nedenle işe önce işçi, işçi hareketi ve tarihi tanımlayarak başlamak gerek.

İşçi hareketi tarihi adıyla kendine özgü, denenmiş araç ve gereçleri, araştırma yöntemleri olan bağımsız bir araştırma, inceleme ve bilim alanı yaratılmalı, bugün varolanlara yenileri eklenmeli.

Bu aşamada iktisat tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar ve veriler birinci derecede önemli elbette. Toplumbilim, siyaset bilimi, iş hukuku, işçi-işveren ilişkileri incelemeleri de.

Tarihçi nasıl oldu ve neden öyle olduyu araştırır. Şöyle olsaydı su sonuca ulaşılırdı kurgularından kaçınır. Şöyle olmalıydı diye yas tutmaz. Tarihi fırsatlar kaçırılmışsa, nedenlerini araştırır.

Genel olarak toplumsal tarihin, özel olarak ta işçi hareketi tarihinin resmi tarihle hesaplaşması bir zorunluluktur. Tarihi “yapan”ın Devlet-Ulus olduğunu, bu tarihin devlet, iktidar yanlısı ve tek boyutlu olduğunu unutmamalıyız.

Yeni bir tarih yazılmalı: Merkezden kopuk, başkentlerden uzak, özgür, serbest, gerçekçi, yerel, bölgesel, toplumsal boyutu ihmal edilmemiş, “patlamış” bir tarihe ihtiyacımız var. Sesi duyulmayan kesimlerin, işçi, “amele”, memur, kadın, çocuk, genç, eşkiya ve diğerlerinin sesini duyurmalıyız. Tarih “sahnesindeki” yerlerini vermeliyiz.

İşçi hareketi tarihinde işkollarına göre, bölge ve kent düzeyinde araştırmalar yapmak ta bir zaruret.

Hepimizin bu konulara dört elle sarılması şart.

Evet geçen zaman içinde ve son on yıllarda az sayıda bile olsalar genç bilim kadın ve adamlarının, meraklıların, uzmanların, gazetecilerin, yazarların özenli çalışmaları sonunda artık işçilerin de, işçi hareketinin de bir Tarihi olduğu kabul ediliyor. Evet bir zamanlar bu ülkede işçiler kitlesel eylemler yapıyordu. Aradan geçen zaman içinde eylemler bugün hangi aşamada? İşçiler, kadın, erkek ve çocuk nerede? Biz neredeyiz? İşçilerin ve örgütlerinin iktidarla, siyasi partilerle ilişkileri hangi aşamada? Bu soruların ve benzerlerinin yanıtlarını bu çalışmada birlikte arayalım diyorum. Bulduklarımızı paylaşalım:

İşte birkaç örnek : Önce emekçilere ilişkin emirler veren padişahlarımızdan başlayalım:

“Ziyade yevmiye talep idenlerin haklarından geline!” (3. Murat, 1587).

“...an asıl maadin reayası külli yevmin cevher ihrac ve her anü zeman furun ihrakiyle meşgûl olmak lâzimei maaşlarından iken...” (3. Ahmet, 1729).

Sonra milletvekillerimize, bakanlarımıza sözü bırakalım:

“Zaten bizim sendika teşkilinin yasaklanması hakkında kanun çıkarılmasını teklif etmemiz sadece amele-i himaye maksadıyladır. Yoksa sermayedarları himaye maksadıyla değildir. Çünkü sendikaların elinde amele, emin olunuz ki, esir olacaktır.” (Ali Bey, Adalet Bakanı, 1909, o günlerde hazırlanan Tatil-i Eşgal Kanunu - Grev Kanunu- vesilesiyle yaptığı konuşmadan).

“Halkı, alnının teriyle geçinen emekçileri düşünmedik... Onların hayatını sağlamak şöyle dursun, grev yapmalarına meydan vermemek maksadına matuf kanunlar neşrettik. (...) halkın, avamın düşmanı olan patron ve sermayedar sınıfın lehinde kanunlar neşrolunmuştur.” (Tekin Alp, İttihat ve Terakki Fırkası’nın ekonomik konulardaki ideologu.)

“Yeni kanun (1936 tarihli İş Kanunu), sınıfçılık şuurunun doğmasına veya yaşamasına imkân verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir.” (Recep Peker, CHP Kâtib-i Umumisi, 1936.)

“Sayın arkadaşlarım, doğrudan doğruya dernek kelimesi yerine artık sendika ismini kullanıyoruz, bu kelimedden ürkmemek lazımdır. Nasıl ki, serpuş yerine şapka demiş isek, bugün de işçi derneği yerine sendika kelimesini kullanacağız.” (Vedat Dicleli, Diyarbakır Mebusu, 1947.)

“Faşizme ihtar eylememizin dayanağı, Anayasadır. Anayasamızın başlangıç ilkesidir. Faşizme karşı ‘uyanık bekçiliğimizin’ yüklediği vazgeçilmez bir görevin yerine getirilmesidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisidir, insanlarımızın can güvenliğini sağlamayı tüm yasaların üstünde kabul eden ‘doğa yasasıdır’. Çocuklarımızın öldürülmesinin önlenmesini istiyoruz. Eylemimiz bunu sağlamak içindir. Hukuka aykırı ise bunun sonuçlarına katlanacağız. Yeter ki, çocuklarımız öldürülmesin; yeter ki, Anayasamız çiğnenmesin; yeter ki, faşizm kanlı diktasını kuramasın.” (Abdullah Baştürk, DİSK Genel Başkanı, 20 Mart 1978.)

1830’lardan günümüze ülkemizde birçok işçi eylemi yapıldı, değişik işçi örgütlenmelerine tanık olundu ve bu olaylar karşısında devlet, iktidar sahipleri değişik tavırlar takındı. Bu uzun dönemdeki İşçi Hareketi Tarihi’ni bir kitaba sığdırmak kolay değil. “Devlet Büyüklerimizden” birkaçının emirlerinden, TBMM’deki veya başka bir mekandaki konuşmalarından, nutuklarından aktardığımız bu birkaç alıntı “gelişimi” bir parça bile olsa yansıtıyor. Bu çalışmada bu konudaki birkaç örneği daha sunarak ülkemizdeki İşçi Hareketi Tarihi’ni yaratan olayların kısa anlatımını paylaşmak istiyorum. İşe mutlaka yarar umuduyla. Haydi kolay gelsin. Paris, 1-23 Mayıs 2025.

HAZİRAN 1844: PADİŞAH İZMİT ÇUHA FABRİKASI'NDA “AMELE”YE VAAT

Abdülmecit, onaltı yaşında, 8 Temmuz 1839’da, padişahlığa getirildi, 3 Kasım 1839’da, Tanzimat, onun döneminde ilan edildi. 25 Haziran 1861’de, 38 yaşındayken, içkiye ve kadına düşkünlüğü sonucu tutulduğu veremden kurtarılamayarak vefat etti.

Padişah Abdülmecit, 25 Haziran 1844’te, ilk yurt içi gezisinde, 1840’ta hizmete giren, İzmit Çuha Fabrikası’na uğrayarak işçilere yakın ilgisini gösterdi, C. Kutay'dan aktarıyorum:

“Abdülmecit, ordu için imalat yapan Çuha Fabrikası’na halkın arasından yürüyerek geldi. Fabrika’da tezgahları gezen, izahat

alan genç padişah, oradaki amele ile görüşmüş, şahsi ve ailevi yaşamlarını öğrenmiş, kendisine 'sarı salgın'dan, yani sıtmadan, şikayet edilmiş, yolsuzluktan dert yanılmış, iltizam ifratlarından dertlenilmiştir.”

Bu açık, samimi, gönülden dertlenmeler, padişahı memnun etmiş, hepsi ile meşgul olacağını söylemiş ve yüksek sesle şunları dile getirmiş:

“Ben sizin huzur ve saadetinizi temin ile mükellefim. Sizler bana vedia-i ilahisiniz. Ruz-u mahşerde Cenab-ı Hak bu emanetin neticesini soracak, devlet büyüklerinin vazifesi sizlerin mesud ve müreffeh olmanıza çalışmalarıdır.”

Padişah “Çuha Fabrikası’nın eksiklerinin derhal tamamlanmasını, istihsalin genişletilmesini irade etmiş”ti (Aktaran: C. Kutay: “Saraylardan dışarı çıkmamış cedlerden sonra Tanzimat Padişahının ilk yurtiçi seyahati”, Tarih Konuşuyor Mecmuası, Cilt: 4, Sayı: 19, Ağustos 1965, s. 1551-1552).

Yapılan konuşma o sırada “devlet büyüğünün” işçi sorununa yaklaşımını göstermesi bakımından ilginçtir. İşçilerin o günlerdeki dertleri hastalıktır. Yolsuzluktur. Aşırı vergidir.

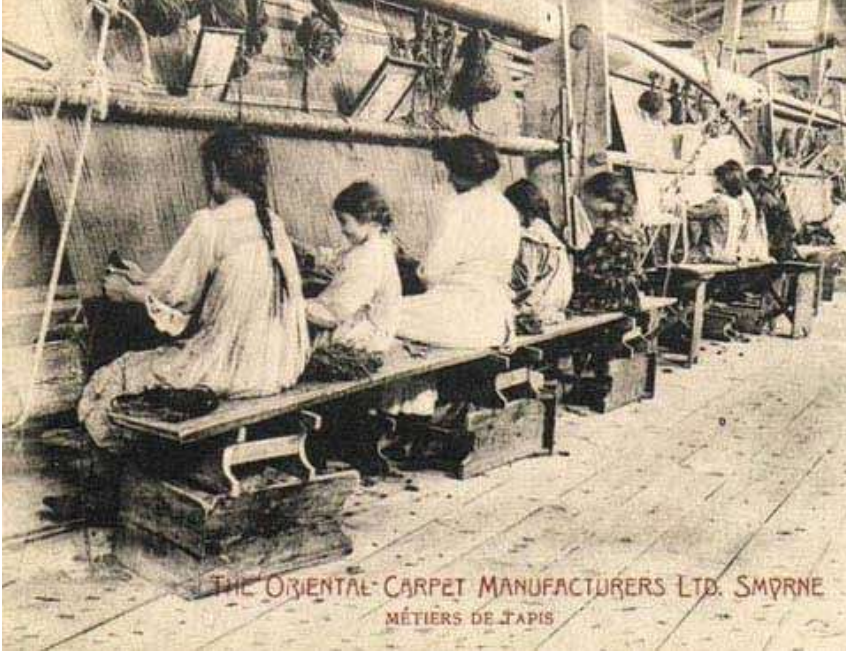
Bu ziyaretin üstünden bir yıl geçmeden aynı padişahın Polis Nizamı’nı yürürlüğe koyarak, işçilerin olası toplu eylemlerine yasaklar getirmesi ise “devlet büyüklerinin” işçiye ve sorunlarına yaklaşımlarının gizlenmek istenen öbür yüzüdür.

Bu dönem boyunca, Osmanlı subay ve askerlerinin de, terhislerinin geçiktirilmesi, ücretlerinin zamanında ödenmemesi ve benzeri nedenlerle, isyan, dağa çıkmak, gösteri, yürüyüş, işgal gibi bir dizi eylem düzenlediklerini biliyoruz: Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde konuya ilişkin karton kutularda dosyalar dolusu belge bulunuyor. 1982 ve 1983'te ve sonrasında bu belgelerde yaptığım taramalar sonucunda, 1872'den 1907 sonuna dek 23 eylem saptadım. 1908'de ise gösterilerin, homurdanmaların, eylemlerin sayısı artıyor: Sadece Temmuz ayı sonuna dek 28 eylem...

[\(İşçi Tarihine Bakmak başlıklı ekitabımdan aktarıyorum. Bu ekitabı, ekitap.ayorum.com sitesinde, 23 Ekim 2020'den beri ücretsiz olarak sunuyoruz.\)](#)

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ÇOCUK KADIN ERKEK İŞÇİLER

Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri "erkeğe yakıştırılamayan" kimi işler kadınlara ayrılmıştır, kadınlara bırakılmıştır. Örneğin dokuma ve gıda işkollarındaki birçok iş kadınlarca yerine getirilmekteydi.

Zaman içinde sanayinin gelişmesi üzerine iplik, iplik bükme, kumaş dokuma, deri, ipek, halı, kilim, nakış, tütün, sigara, kimya işlerinde gittikçe daha çok sayıda kadın, genç kız ve çocuklar çalıştırıldı.

1830'lu yılların sonunda Rumeli ve Anadolu'daki halı atölyelerinde genellikle genç kızlar çalışmakta, hangarlarda ya da uzun koridorlarda çömelmiş vaziyette halı dokumakta ve ayda en fazla 30-35, yılda 360-400 kuruş kazanmaktaydılar.

Gümüş ve altın işlemler yapan kadın işçilere İstanbul'da, İzmir'de, Yanya'da ve Anadolu'nun birçok kentinde kalabalık kitleler halinde rastlanmaktaydı. Bu tür işlerde 17. ve 18. yüzyıldan beri yoğun bir biçimde kadınlar ve genç kızlar çalıştırılıyordu. Özellikle Ankara, Bursa, Edirne, Amasya vb. dokuma merkezlerinde.

Dokuma işkolunda göreceli bir düzeyde makineleşme başlayınca, işlerinden olmak, işsiz kalmak korkusuyla kadınların dokuma merkezlerinde makine kırıclığı eylemlerine giriştikleri olmuştur.

Örneğin, 1851'de Samakov'da kurulmuş olan mekanik tarağa karşı girişilen harekette özellikle kadınların kürek, balta ve sopalarla dokuma atölyesine hücum ettikleri saptanmıştır. Kendilerine bu mekanik tarağın bir daha kullanılmayacağı sözü verildikten sonra tarağı kırmaktan ve atölyeyi tahripten vazgeçmişlerdir.

Kadın işçilerin ücretleri oldukça değişiktir ve her zaman çok düşüktür: 1867'de İzmir, Kula, Uşak ve Saruhan gibi yerlerde, çoğu Avrupalılarca çalıştırılan halı fabrikalarında kadın işçilerin gündelik ücreti 33 paradır.

Bu arada ücretlerin zamanında ödenmediği ve bu durumun kadın işçilerin protestolarına yol açtığı da bilinmektedir. İşte bir örnek, dönemin gazetelerinden birinden, The Levant Herald'den, aktarıyorum:

Ocak 1867'de "maliyeden 20-30 parayı geçmeyen alacakları olan bir küme kadın, tekrar ücretlerinin ödenmesi isteğinde bulundular. Cevap olarak, alışılmış 'para yok' sözünü işiten kadınlar gittikçe daha fazla şamata yapmaya başladılar ve (ancak) dışarıdan müdahaleyle sustular. Çıkan kargaşalıkta, kadınlardan birçoğunun itilip kakıldığı söylenmektedir." (The Levant Herald, 4 Ocak 1867).

OSMANLI'NIN MALİ İFLAS YILLARI

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayide çalışan kadın sayısı gittikçe artmakta, biraz önce vurguladığım gibi, dokuma ve gıda gibi geleneksel işkolları yanında başka işkollarında da kadın işçiler görülmektedir. Bu dönemde kalifiye işçi yetiştirmek amacıyla Rumeli’de kız çocuklar üzerinde bazı denemeler yapılmış sanayi okulları açılmıştır.

Dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nun mali bakımdan iflas ettiği bir zaman dilimidir. Bu ve başka nedenlerle işçi ücretleri zamanında ödenememektedir.

Bu genel ve tatsız durum, çalışma koşullarının zorluğu, çekilmezliği işçilerin protestolarına, gösteri ve yürüyüşlerine ve grev yapmalarına yol açmıştır. Eylemlere kadınların işçi, eş, anne, kızkardeş, hala, teyze olarak katıldıklarına tanık olunmuştur. İşte birkaç örnek:

Ocak 1873’te Tersane işçilerinin grevinde, Babıali’ye doğru yürüyüşlerinde ve oradaki toplantılarında eş ve anneleri de katılmıştır. 27 Ocak 1873 tarihli Hadika gazetesi yazıyor: Bazı grevcilerin “zevce ve valideleri dahi beraberlerinde oldukları halde yine Babiâli pişegâhına gelerek toplanmışlardır.”

İkinci örnek, Mayıs 1876’daki Tersane greviden: Greve katılmak istemeyen işçilerin, grev kırıcıların başına gelenleri La Turquie gazetesinin 23 Mayıs 1876 tarihli nüshasından okuyalım: “Bu işçiler işten çıktıklarında grev yapan işçilerin saldırısına uğramışlar ve pek çok grev karşıtı işçi yaralanmıştır. Silahlı birlikler tarafları dağıtmıştır. Grevci işçilerin eşlerinin de en az grevciler kadar

saldırğan oldukları ve sopalarla silahlanmış 'hanum' birliklerinin Tersane'in kapusunda durarak çalışmak isteyenlere sopa yağdırdıkları söylenmektedir."

Tramvay grevlerinde de grevci eşlerinin tramvayların sefere çıkmasını engellemek amacıyla raylar üzerine yatması eylemine sıkca rastlanmıştır. Bu tür "dayanışma eylemleri" kadınların toplumsal mücadelesinde gelenekselleşmiştir.

Dönemin İstanbul'unda ve diğer kentlerinde işçilerin belli mahallelerde oturuyor olması, bu tür olayların kulaktan kulağa daha kolay yayılmasına ve işçi toplulukları arasında bir tür "müşterek hafıza" /"ortak hafıza" (memoire collective) doğmasına yol açmıştır.

Mayıs 1876'da, sayıları 200-300'ü bulan grevci Tersane işçileri eş ve çocuklarıyla yine Babiali'ye yürümüşler ve sadrazamdan geçmiş ücretlerinin ödenmesi için emir vermesini rica etmişlerdir.

22 Ağustos 1876 salı günü Feshane'de çalışan 50 kadar Rum ve Ermeni kadın işçi, Babiali'ye yürüyüp sadrazama bir dilekçe sunmuşlar ve uzun süredir ödenmeyen ücretlerinin ödenmesi için gereğinin yapılmasını istemişlerdir.

Yaptığım araştırmalar sayesinde 1872 ile 1907'yi kapsayan 35 yıllık dönemde elli grevin örgütlendiğini/düzenlendiğini saptayabildim: Bu grevlerin dokuzu kadınların yoğun bir biçimde çalıştığı dokuma işkolunda gerçekleştirilmiştir. Bu veri, kadınların greve gitmeyi bildiklerinin ispatıdır. Bunlarda ve diğer grevlerin kiminde kadınların greve katılımı ve yaptıkları ilgi çekicidir. Örnekleriyle gördüğümüz gibi:

Tersane grevlerinde kadınlar ana, eş ve kızkardeş olarak grevcilerin yanında yer almaktadır.

Gerekince grev kırıcı işçilerle kavgaya bile tutuşmaktadırlar.

Feshane grevindeyse bizzat elli kadar kadın işçi eylemin örgütleyicisi ve yürütücüsüdür.

Bu ve benzeri eylemler işçi kadınların ekonomik ve toplumsal bilinç sahibi olduklarını sergilemektedir.

1908 VE SONRASINDA

23 Temmuz 1908'den sonra çalışan kadın sayısı artmıştır. "Hürriyet'in İlanı"yla ekonomideki kısmi canlılık üzerine kadın kol gücüne daha çok ihtiyaç duyulmuş, geleneksel işkolları yanında yeni birtakım işkollarında da kadın işçi alınmıştır.

1908'de işçi kadın sayısına ilişkin resmi rakamlardan maalesef yoksunuz: Osmanlı İmparatorluğu'nda askere alma ve vergilendirme konularında yararlanmak amacıyla yapılan sayımlarda kadınlar zaten dikkate alınmadığından, onların genel nüfus ve çalışan nüfus içindeki paylarını belirten resmi rakamlar da bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının dokumada, tütünde ve sigara üretimi içinde çalışma koşullarına, yaptıkları işlere kısaca değinip, 1908'de ve öncesiyle yakın sonrasındaki üretici kadının durumuna açıklık getirmek istiyorum:

Önce, İstanbul Fransız Ticaret Odası'nın 31 Ağustos 1900 tarihli aylık Bülten'inden bir alıntı yapalım:

"Sivas'ta ve yöresindeki kazalarda yaklaşık 10.000 dokuma tezgahı var. Kadın işçilere günde 20 para ile 1 kuruş arasında ücret

ödeniyor (0,10 Frank ile 0,20 F.). Bir günde 4.500 ile 5.000 arasında düğüm atıyorlar."

Sivas yöresindeki dokuma tezgâhlarının çoğu Aliotti ve Andrea şirketlerine aittir. Bu iki şirket arasındaki rekabetten yararlanıp ücretlerini belli bir düzeyde tutabilen işçiler, iki şirketin bir süre sonra birleşip bir anonim şirket kurması üzerine bu şanslarını yitirmişler, anonim şirket ise tekel olanağını ücretleri düşürmekte kullanmıştır.

İstanbul Fransız Ticaret Odası Bülteni'nden bir alıntı daha yapalım:

"Uşak'taki 1200 dokuma tezgâhında 6000 kadın işçi çalışıyor ve günde her biri 2 ile 6 kuruş arasında ücret elde ediyor."

Bültende dokuma işi konusunda şu saptamaya yer verilmiş:

"Dokuma işinde genellikle kadın işçiler çalışmaktadır, erkek bu işi onuruna yakıştırmamaktadır."

Erkek, "kadın işi" olarak gördüğü dokumaya 1900'de elini sürmemektedir. Bu ve diğer nedenlerle dokuma, kadın ve çocuğun ucuz emeğinin yoğun bir biçimde kullanıldığı, utanmazca sömürüldüğü bir işkolu olma özelliğini sürdürmekte ve bu durum "Şark Halısı"na yatırım yapmış yabancı ve yerli şirketlerin akıl almaz kârlar elde etmelerine yol açmaktadır.

Fransa'daki halı üreticileri şark halılarının Fransa'ya girişindeki gümrük duvarlarının arttırılmasını ısrarla isterken özellikle bu noktaya işaret etmektedirler. Örneğin Fransa Millet Meclisi'nin 19 Mayıs 1919 tarihli oturumuna sunulan yasa teklifine ilişkin raporda, Fransa'daki büyük mağazaların şark halısı ithalatından olağanüstü kazançlar elde etmesi Şark'ta işgücünün "*dérisoire*" (sudan ucuz) olmasıyla açıklanıyor ve bunun haksız rekabete yol açtığı vurgulanıyordu.

Geçerken, Şark'ta işgücünün ucuzluğunun Fransız milletvekillerince ifade edildiğinin altını çizelim.

Halı üretimi, ticareti ve satışında dillere destan kârlar kazanan “The Oriental Carpet Manufacturers Limited” 1907 sonu ve 1908 başında 40.000’in üstünde işçi çalıştırmaktadır. Bu işçilerin önemli bir oranının kadın ve çocuklardan oluştuğu kesindir. Şirketin İzmir, İstanbul, Sivas, Burdur, Isparta ve Maraş'ta atölyeleri ve satış mağazaları bulunmaktadır.

Musul'da konik biçiminde sigara tüpü yapımında 300-400 kadın işçi çalışmaktadır. Bütün Mezopotamya'da yaygın bir biçimde kullanılan tüpler Kerkük ve Süleymaniye gibi iç bölgelerdeki kentlere hatta Bağdat ve Basra'ya bile gönderilmektedir.

Sigara kağıdı Musul'daki ithalatçı-komisyoncularca daha çok Avusturya'dan ithal edilmektedir.

Daha tutucu olduğu tahmin edilen Musul'da bile kadın işçilerin çalıştırılması, onların hangi dinden ve hangi halklardan olduklarını soruşturmamızı gerektiriyor. Ancak, kaynak raporda bu konuda maalesef bilgi bulunmamaktadır.

Adana yöresinde, Bursa, Kütahya ve Gördes'te kadın işçilere halı ve kumaş dokuma atölyelerinde rastlıyoruz. Bunların bir kısmı “evde iş” yapmaktadır. Bu tür çalışma yöntemi o zamanlarda epey yaygındı...

Bursa'da 1907'de 165 iplik fabrikasında toplam yaklaşık olarak 20.000 iplikçi kadın çalışmaktadır. Aynı dönemde Bursa'da dokuyucu kadın işçilerin sayısı 2100 civarındadır. Bunlar 700 tezgâh etrafında çalışmaktadır. Ya evde ya da çarşı civarındaki atölyelerde üreten dokumacı kadın işçilerin çoğunluğu Rum ve Ermeni kadınlardır.

Selanik, Samsun, Kavala, Drama ve Gümölcine tütün işletmelerinde, Selanik ile Halep'te ve bu iki kentin çevresindeki ipek atölyelerinde binlerce kadın işçinin varlığını, 1908 grevlerini incelediğimde saptayabildim...

Örneğin, Eylül 1908'de Kavala ve Drama'da greve giden 14.000 işçinin arasında kadınlar önemli bir yer tutmaktadır.

Tütünde ve dokumada çalışan, dönemin gazetelerinin ve diplomatik raporlarının betimlemesiyle "Müslüman ve Türk" kadın işçilerin pek çoğunun 1911'den itibaren Balkan Savaşları, 1914'ten itibaren 1. Dünya Savaşı nedeniyle peyderpey, 1925'ten sonra ise "nüfus mübadelesi" sırasında (Batı Trakya'dakiler hariç), kitleler halinde, yoğun bir biçimde Türkiye'ye geldiklerini, özellikle İstanbul, İzmit ve yöresiyle Ege bölgesinde yerleşip işçilik mesleğini sürdürdüklerini biliyoruz.

Kadın ve erkek "muhacir"lerin daha sonraki yıllarda Türkiye'de işçi örgütlenmesinde, sendikalaşmada, komünist ve sosyalist hareket içinde önemli roller oynadıklarını da biliyoruz. Bir örnekle yetineceğim: 1900'lerde Kavala Tütün İşçi Cemiyeti üyesi Yanboylu Hatçe, 1920'lerde İstanbul'da da birçok harekete, eyleme katılıyor, kiminde başı çekiyor.

Edirne'de ve çevresinde de ipekçilikte ve dokumada kadın işçilere rastlıyoruz. Stefan Velikov'un belirttiğine göre, Edirne'de dört ipek fabrikası vardır. Dimitriadi'nin fabrikasında 100 "masura" bulunmakta, 160 işçi çalışmaktadır. İşçilerin çoğunluğunu 7-12 yaşları arasındaki çocuklar oluşturmaktadır. A. Pappa ve Kıtıbyan'ın fabrikalarında da durum aynıdır. İşçiler günde on altı saat çalışmaktadır. Günlük ücret 1 kuruştur.

KADIN İŞÇİ SAYISI

Bu bilgilerin ışığında 1908'deki kadın işçi sayısına ilişkin bir tahminde bulunabilir miyiz? Deneyelim:

1908'deki toplam işçi sayısı konusunda, Stefan Velikov “iki milyon”, Oya Sencer “bir milyon”, Paul Dumont “200-250.000” rakamlarını ileri sürüyorlar.

Kanımca 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda 250.000 sanayi işçisinin varolduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu toplamın içinde kadın işçi sayısının, değişik ve güvenilir kaynaklardan edindiğim rakamları göz önünde tutarak, 70 ile 75.000 arasında olduğunu söyleyebilirim.

Hesabı şöyle yaptım:

Sivas (10.000 işçi),

Uşak (6.000),

The Oriental Carpet (1910'da 15.000),

Musul (350),

Bursa (22.100),

Selanik, Samsun, Kavala, Drama ve Gümölcine (12.000),

Adana ve Halep (4.000),

Edirne (500-600).

Böylece toplam 69.950-70.050 rakamına ulaşıyor.

ÇALIŞMA KOŞULLARI

Kadın işçilerin çalışma ve yaşam koşulları işler acısıdır. İmparatorluğun bütün halklarını etkileyen bulaşıcı hastalıklar, kıtlık, yokluk vb. belalar yanında kadınların çalışma koşulları, yaşamı daha çekilmez hale getirmektedir.

Adana'dan Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen, Bakanlık Arşivler'inde bulduğum bir konsolosluk raporunda aynen şunlar yazılı:

"Dokuma fabrikalarında işgünü sabah saat dörtten önce başlıyor." Kadın işçiler günde on dört, on beş saat çalışmaktadırlar."

REFİK HALİD KARAY'IN ÖYKÜSÜ: “HAKK-I SÜKÛT”

O günlerin çalışma koşullarını, Bursa İpek Fabrikası örneğini vererek, “Hakk-ı Sükut” (Sus Payı) başlıklı eseriyle öyküleştiiren Refik Halid (Karay), “böcekthane, kozahane ve iplikhanede üç dört kuruşa karşı on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen” genç kızlardan söz etmektedir. Karay’ın belirttiğine göre, ayda 90-120 kuruş kazanan kızların yanında “amele kâtibi” ayda 8 lira almaktadır. (“Hakk-ı Sükût” öyküsü yazarın “Memleket Hikâyeleri” başlıklı yapıtında yer alıyor.)

Bu konuda örnekler çoğaltılabilir.

Konu o denli acı ve acil bir duruma gelmiştir ki, birbiri peşi sıra düzenlenen “grevlere çeki düzen vermek üzere” hazırlanan Tatil-i Eşgal Kanunu (Grev Kanunu) 1909’da Meclis-i Mebusan’da görüşülürken Vartkes Efendi lafı bu meseleye getirip adeta isyan etmektedir:

“Bazı yerlerde kadınlar bile çalışıyor. Hatta hamile oldukları vakit bile, erkekler gibi, on-on iki saat çalışmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Çocukları(nı), evlerini terk ederek mütemadiyen çalışıyorlar. On-on iki yaşında kız çocukları bile gidip çalışıyorlar.”

Daha sonra bir başka milletvekili, Halil Bey, “Ameleyi kumpanyaların keyfine bırakmalı mı?” diye sorup birtakım önerilerde bulunuyor ve “Çocukları, kadınları himaye ederiz. Bu suretle bir takım kavanin vaz’edebiliriz (kanunlar çıkarabiliriz)” diyor.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda çalışan kadını ve çocuğu koruyucu kanunlar ne yazık ki çıkarıl(a)mamıştır.

Kadınlara ve çocuklara yönelik sosyal/toplumsal bir politikanın oluşması için 1920’leri, kadın nüfusunun peşpeşe gelen savaşlarda “kırılan” erkek nüfustan daha çok olduğu dönemleri beklemek gerekmiştir.

GREVLERDE KADINLAR

Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın Paris’teki Arşivler’indeki araştırmalarımın ve dönemin günlük gazetelerinden elde ettiğim verilere göre, 23 Temmuz’la 31 Ekim 1908 arasında İstanbul, Selanik, İzmir, Beyrut, Midilli, Samsun, Eskişehir, Konya, Bulgurlu, Edirne, Demirkapı, Gümölcine, Foça, Kavala, Drama, Ergani, Balya, Karaaydın, Adana, Gevgeli, Manastır, Üsküp, Varna ve Ereğli’de yüzü aşkın grev örgütlenmiştir. Üç aydan biraz fazla bir süre içinde bütün ülkede aniden ortaya çıkan bunca grev toplumsal bir patlamadır. Aşağıda sunduğum iki konsolos

raporunda da grevlerin yoğunluğuna ve yapılış biçimine özel olarak değiniliyor.

Bu zaamn dilimi içinde grevle yüzleşmeyen kasaba ve kent kalmamıştır, diyeceğim ama demiyorum. Merak edenlerden, grevlerin ayrıntılı listesini, tablosunu sunduğum Türkiye’de İşçi Hareketi Tarihi’ne ilişkin çalışmalarına, kitaplarımdan birine veya ikisine göz atmalarını rica ediyorum.

Evet, Osmanlı İmparatorluğu 1908 “ihtilalini” izleyen günlerde hakiki bir grev patlaması yaşamıştır. Bu eylemler dizisinde kadınlar da kendilerine düşeni başla göz üstüne yerine getirmişlerdir. Mesele hayat ve gelecek meselesidir çünkü, şakaya gelmez!

Nitekim bu grevlerin işkollarına göre dağılımına baktığımızda 40’a yakınının gıda (tütün dahil) ve dokuma (kumaş, ipek, iplik, deri, halı, vb.) gibi kadınların yoğun olarak alın teri ve göz nuru döktüğü işkollarında düzenlenmiş olduğunu saptıyoruz.

Yukarıda bir ölçüde belirtmeye çalıştığım koşullarda çalışan, uğraşan, üreten, yaratan işçiler, kadın ve erkekler ve çocuklar, 1907 ve 1908 yıllarının ekonomik bunalımı, mali darboğazları, kıtlığı ve zorlukları ile çarpışarak zar zor da olsa isyanlar, gösteriler, grevler düzenlerken, “Hürriyet’in İlanı”nın kendilerine “Cennetin Kapısını” açtığını, araladığını sanarak bir üst vitese geçtiler. İşçilerin, özellikle de kadın işçilerin yılların zapturaptı altında birikmiş öfkelerini grevler biçiminde ortaya koymaları kaçınılmazdı.

KADINLARIN ROLLERİ

Kadınların grevlerdeki rollerinin iki biçimde ortaya çıktığını görüyoruz:

Birincisi, kadınlar işçi olarak grevlerde rol alıyorlar. Kimi kez grevin lideri rolünde. Kimi kez greve gidişi başlatıcı(lar) biçiminde.

Kadınların eylemlere ikinci katılım biçimi, işçi kocalarını, sevgililerini, nişanlılarını, akrabalarını, kız ve erkek kardeşlerini desteklemeleriyle, onlarla dayanışmalarıyla beliriyor.

Kavala ve Drama'daki 14.000 tütün işçisinin katıldığı kitlesel grev Veta isimli bir önderin başı çekmesiyle, grevi başından sonuna yoldaşlarıyla birlikte örgütlemesiyle düzenlenmiştir...

Kadınlar grev komitelerinde görev almışlardır.

Grevcilerin istekleri arasında, “ışgününün yazın dokuz, kışın sekiz saate indirilmesi, gündeliklerin 18 kuruşa çıkarılması, işyerlerinde tükürük kapları, içme suyu, havalandırma tesisatı bulundurulması” gibi bir işyerindeki en basit çalışma koşullarına ilişkin olmaları da dikkatten kaçmamalı.

İzmir’de, İzmir-Aydın demiryolu grevinde olup-bitenler sırasında kadınlar kocalarıyla dayanışma içindedirler. İzmir’deki Fransız Konsolosu’nun 2 Ekim 1908 tarihli raporunda belirttiğine göre, 1 Ekim 1908’de grevcilerle güvenlik güçleri arasındaki çatışmaya kadınlar da katılmışlar. Silahlı çatışmadan sonra grevciler geri çekilmiş, “eşleri/kadınları gelip askerlere küfür etmiş, demiryolu yönetimine karşı tehditler savurmuşlardır.”

Kadın işçilerin grevlerdeki etkinlikleri daha sonraki yıllarda da sürmüştür.

METİN YEĞİN'İN FİLMİ: GREV

Bu bağlamda 1910'da, Bursa'da 3.000, Bilecik'te 1.000, çoğu kadın, ipek işçisinin grevlerini anımsayabiliriz.

Metin Yeğin'in Grev filminde sözü edilen eylem bunlardan biri olmalı... Bu filmi izlemek için belirleyici bir neden daha... Grev filminin yönetmeni Metin Yeğin'i, sevimli, yetenekli ve cömert oyuncularını İtzia Ituro Martinez, Deniz Tansel Öngel, Pelin Batu, Nihan Aker, İrem Alınışık ve isimlerini yazmadığım için beni affetmelerini rica ettiğim diğer oyuncuların tümünü, senaryoya yardım edenleri, teknik ve sanatsal takımların tüm üyelerini böyle

aykırı ama tam da yerine oturtulan bir eser yarattıkları için kutlarım. Bilhassa. Öncelikle.

Osmanlı döneminde, incelediğimiz tarihlerde hayat ve çalışma koşulları zordu, ücretler düşüktü, verem ve benzeri belalar kol geziyordu ama kadınlar, işçi kadınlar Tarih’le randevularına gelmiş, yapabileceklerinin en iyisini yapmış, gözleri bizde deneyimlerini bize emanet ederek gitmişlerdir. Evet deneyimleri kadın erkek bizlere emanet. Emanete ihanet, emanete hiyanet olmaz. Bu emanete sahip çıkmalıyız.

NOTLAR:

BİRİNCİ NOT: Bu çalışmada yararlandığım ve daha ayrıntılı veri arayanlar için şu kitaplarımı anımsatayım. Makalede ismi geçen yazarlar ve kaynakları için de bu kitaplarımda pek çok bilgi ve kitaplarının, makalelerinin künyelerini bulmak mümkün:

Grev, Grevin Yapısal ve İşlevsel Açıdan İrdelenmesine Katkı, birinci baskısı: Bilimsel Yayıncılık, Ankara, 1980; ikinci baskısı: Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

Türkiye’de İşçi Hareketi, 1908-1984, Kaynak Yayınları, İstanbul, birinci baskısı: 1996; ikinci baskısı: İmge Yayınları, Ankara, 2016.

Türkiye’de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler), Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

Kadın, Aşk ve İktidar, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, özellikle “İŞÇİ KADIN” başlıklı bölüm: s. 34-43. Bu makale bu bölümün 29-31 Ekim 2021’de gözden geçirilmiş ve kısaltılmış biçimidir.

İşçi Tarihine Bakmak, TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, birinci basım: 2007: ikinci basım ekitap olarak “ekitap.ayorum.com” sitesinde ücretsiz, okunabilir, “indirilebilir”, hediyeğimizdir. (Bu makale daha önce, Kasım 2021’de, ayorum.com sitemizde ve değişik sitelerde yayınlandı.)

1908 GREVLERİNE İLİŞKİN İKİ RAPOR

23 Temmuz 1908’de “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” ve “Adalet” ilkeleri ışığında 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe konulduktan, “Hürriyet ilân” edildikten sonra, Selânik, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok kentinde işçilerin, yılların birikiminin itişiyile grevler örgütlediklerini biliyoruz.

Daha sonraki dönemlerin ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmelerinin kökenlerini, ilk işaretlerini taşıyan II. Meşrutiyet günleri, işçi-işveren ilişkilerinde de ilginç gelişmelere tanık olmuştur.

Evet II. Meşrutiyetin ilk günleri işçi hareketi bakımından özel bir öneme sahiptir. Bu dönem grevlerinde grevcilerin istekleri, grevlerin başlatılması, yönetimi ve sonuçlandırılması, işveren ve yöneticilerin grevler karşısındaki tutumu, ayrı ayrı incelemelere konu olacak niteliktedirler. O yıllarda ekonomide yabancı sermayenin egemenliği anımsanırsa, grevlerden öncelikle yabancı sermayeli şirketlerin

etkilendiğini söylemek kolaylaşacaktır. Bu bağlamda, onların ve ülkelerinin Osmanlı imparatorluğu'ndaki temsilcilerinin grevler karşısındaki tutumlarının araştırılmasının yararlı olacağı açıktır. Böylece, bir yandan da o dönem grevlerinin oluşumu ve gelişimi konularında bilgi sahibi olabileceğiz.

O dönemde İngiliz ve Alman sermayesi yanında Fransız sermayesinin ağırlığı anımsanırsa, Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde 1908 grevlerine ilişkin belgelerin araştırılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Söz konusu Arşivler'de 1982-1983'te ve daha sonra yaptığım araştırma ve incelemelerde, bu alanda ilginç ve önemli birçok belgeye rastladım. Bu makalede bu belgelerden sadece ikisini, Selânik Konsolosu L. Seon'un iki raporunu, fransızcadan çevirip olduğu gibi sunmak istiyorum:

İlk raporda işçi hareketine ve grevcilere karşı olumlu diyebileceğimiz yaklaşımın, ikinci raporda yerini eleştiriye ve kötümserliğe bıraktığını göreceğiz. Bu gelişmede, grevlerin gittikçe yaygınlık kazanmasının ve sürelerinin uzamasının yanında Fransız sermayeli şirketleri de etkilemesinin rolü olduğu kesindir.

İkinci raporda Fransız yurttaşı bir işverenin kaygılarına ve yetkililer nezdindeki girişimlerine özel bir yer verilmesi, bu açıdan değerlendirilmelidir.

Şimdi, sözü L. Seon'a bırakıyorum:

İlk rapor 26 Ağustos 1908 tarihli :

“ Çalışma koşullarının iyileştirilmesi için işçi sınıfı içinde örgütlenen gücün ilk gösterileri (1): Türkiye’de adlandırıldığı gibi eski rejim, çalışanların yazgısıyla gerçekten çok az ilgilenmişti ve dolayısıyla bugün patlayan tepkiyi beklemek gerekiyordu. Bununla birlikte

bölgelerimizde başlatılan küçük toplumsal savaş, sanayinin az gelişmişliği göz önünde tutulursa doğal olarak dar sınırlar içinde kalıyor, fakat bu savaşın ticarete yayılarak geniş boyutlar kazanması önlenemez gibi gözükmetedir. 19 Ağustos 1908 tarihli mektubumda sözünü ettiğim Tütün Rejisi işçilerinin grevinde, grevciler, isteklerinin kabul edilmemesine karşın dün (25 Ağustos 1908) sabah işbaşı yaptılar. Elektrikli Tramvaylar Şirketi de personelinin, çalışma saatlerinin azaltılmasını ve ücretlerin arttırılmasını isteyen bir uyarı aldı. Birkaç günden beri görüşmeler, iş bırakımı olmadan, başlatılmıştır.

Geçen Pazartesi, 'Olympos' Cam Fabrikası ('Fabrique de glace') işçileri grev ilân ettiler; anlaşma yapıldıktan sonra dün sabah işe başladılar, fakat öğleden sonra Yönetim (işveren) iki grev yöneticisini işten çıkarma beceriksizliğini gösterince, personelin bir bölümü dayanışma gösterdi ve diğer bölümü de zorlayarak yeniden işi durdurdular. Şirket ortaklarından, Avusturya uyruklu birinin başvurusu üzerine Avusturya-Macaristan Konsolosu, çalışmak isteyenlerin arkadaşlarının gözdağına karşı korunması amacıyla yerel yöneticilerin yardımını (müdahalesini) sağladı. Şimdiye dek hareketsiz kalan yetkililerin önlemler almak gereksinmesini nihayet duyacakları umulmaktadır.

Hizmetlerinin durdurulmasının ağır sonuçlar doğurabileceği Şark Demiryolları Şirketinde, iki günden beri ilân edilmiş olan grev hâlâ ancak kısmîdir, fakat tüm personeli kapsayacak şekilde yayılma tehdidini taşıyor. Grev, gündelik yerine aylık işe alınmayı isteyen amelelerce başlatıldı; arkadaşlarının isteklerini desteklemek ve kendi isteklerini dile getirmekte kararlı olan diğer çalışanlar, şu sıralar izleyecekleri yolu tartışıyorlar.

yapılıyor ve ilk günlerin aşırı güveninin yerini şimdi, aynı biçimde abartılmış olmasına inanmak istediğimiz kötümserlik alıyor. Düşüncelerdeki bu dönüş, özellikle her tarafta patlayan grevlerin doğurduğu rahatsızlığa dayanıyor. Hürriyet rejiminin meşru olarak istekler rejimi olduğu ve ondan doğan eşitlikçi eğilimlerin mutlaka özveriler ve karışıklıklar doğuracağına öngörülmüş olması gerekirdi. Ancak bu öngörülemedi. Bu bölgedeki toplumsal kurtuluş hareketinin anormal bir hızla birdenbire başlaması, bu konuda desteği, önlem alması beklenen iktidarın bugünlerde yetki ve uyumundan yoksun olması, tam bir başıbozukluk içinde bulunması da eklenince, baskı altına alınmasını, önlenmesini özellikle zorlaştırıyor.

Grevcilerle yönetimler arasındaki uyuşmayı kolaylaştırmak ve anlaşmazlıkları gidermek için 'İttihat ve Terakki' Cemiyeti (İTC)'nin çok güçlü olduğu söylenen eylemine fazla güvenildi. İlk anlardan başlayarak, içinde ekonomik düzeni sağlamak için küçük bir hareketlerinin yeterli olacağına kesinlikle inanan birkaç kişi bulunan Komite (3) (işçi - işveren uyuşmazlıklarında) aracılığını zorla benimsetti. Ve bütün istekçilerin (şikayetçilerin) sözcülüğünü üstlendi. Selânik'te bugün grevin hakim olduğu dikkate alınırsa Komite'nin olumlu sonuçlar elde ettiği ne yazık ki söylenemez. Demiryolları hizmeti kesik, tramvay ulaşımı askıda, fabrikaların büyük çoğunluğu çalışmıyor ve tehdit eden birçoğunu saymadan bugünden yarına ekmekçilerin (fırın işçilerinin) bir grevi bekleniyor. Ticaretin en önemli uğraş olduğu bir kent için anlık bile olsa bu tür bir durum tam bir felaketle eş anlamlıdır. Her durumda, bu olaylar, bugünkü yetkinin (iktidarın) güçsüzlüğü konusunda bilgi veriyor ve kamu makamlarında egemen olan karışıklığın boyutunu gösteriyor.

Grevcilerin oldukça gürültülü, patırtılı gösterileri, polisin araya girme girişiminde bile bulunmadan, kent merkezinde

düzenlendiler. Evvelki gün (5 Eylül 1908) J. S. C. Şirketi Müdürü, yurttaşlarımızdan biri, personeli içindeki kıpırdanmalardan şüphelenerek, durumdan heyecanlandı ve Komiteye gereğinde etkin önlemler alma olanağında olup olamayacağını sordu. Ona, ‘Baskı sorunu, hükümeti ilgilendiriyor, fakat korkmayınız, iktidar hiç bir zaman bugünkü kadar, kamu gücünün hâkimi olmadı’ cevabı verildi. Abartmalı bu bildirime yeterince inanmayan yurttaşımız, bunun üzerine Valiyi buldu, fakat Daniş Bey ona hiç bir biçimde aynı güvenceleri vermedi ve karışıklıkları karşılayabilecek durumda olacağı konusunda hiç bir sorumluluk alamayacağını anlattı, işte böylece, bir yandan Komite öte yandan Vilayet, ilk fırsatta karşılıklı olarak sorumluluğunu birbirlerinin üzerine atacakları iktidarı paylaşıyorlar. Gerek Vilayet gerekse Komite, bu ülkede beklenebilecek en olumsuzlardan olmayan olaylar sonucu tam anlamıyla aşılmış durumda bulunuyorlar. Sadece ekonomik düzensizlik karşısında bulunduğumuzu bilseydik, bugünkü olayların oluşturduğu örgütsüzlük işaretlerinden daha az şaşırırdık, fakat ne yazık ki, siyasal düzen de eski rejimden daha iyi güvenceye alınmışa benzemiyor. Geniş ve yaygın olmayan bir grev hareketi üzerinde eylem yeteneğinden yoksun hükümetin eli kulağında ve her an doğabilecek siyasal mücadelelerin yeniden başlaması ile ne yapacağı, olanaklarının güçsüzlüğü de gözönünde bulundurularak merak edilmektedir.” Konsolos, daha sonra, 23 Temmuz’un hemen ertesinde “Yunan, Bulgar ve diğerlerinin” birçok kentte yaptıkları kardeşlik gösterilerinin doğurduğu olumlu izlenimlerin yerini, bugün “Makedonya uluslarının” hazırladıkları değişik programlar öğrenildikçe artan bir ölçüde umutsuzluğa bıraktığını, ve eskiye oranla daha az sayıda olmakla birlikte Bulgarlarla Yunanlılar ve Bulgarların kendi aralarında öldürme ve katliamlara rastlandığını, Türkiye ile Bulgaristan arasında savaş söylentisinin yayıldığını belirterek, raporunu şöyle noktılıyor:

“Sonuç olarak, yönetsel örgütsüzlük, toplumsal çalkantı, siyasal tedirginlik nedeniyle durum, görüldüğü gibi bazı hayalcilerin Anayasa’nın ilk gününde gerçekleşmesini görmek istedikleri ideale yanıt vermekten uzaktır. Gerçek dışı bu değişimi hayal etmek yerine, bugün yaşadığımız ve normal olarak bir rejimin yıkılışı ile bir diğerinin kuruluşu sırasında doğması kaçınılmaz bunalım döneminin öngörölmüş olması daha yararlı sonuçlar getirecekti. Hâlâ umutlu bir bekleyiş içinde bulunan hükümetin, durum daha kötüleşmeden kendini kabul ettirmeyi başarmasını ve bir kez yerleştikten sonra ya beceriklilik ya da zorla sağlam bir biçimde düzenin egemenliğini güvence altına almak için bünyesini sağlamlaştırmasını temenni etmek gerekiyor.”

Konsolosun, ikinci raporunda, İTC Selânik Komitesi’ni grevcilerin isteklerini desteklemesi ve valinin yetkilerine karışması nedeniyle eleştirdiğini görüyoruz, İTC Komitelerinin Selânik ve İzmir’de valilerin yetkilerine karıştıklarına/müdahale ettiklerine, grevcileri desteklediklerine birçok belgede rastladım. İttihatçılar, özellikle yabancı sermayeye ait şirketlerdeki grevleri rahatca desteklemişlerdir.

Bu destekte ITC’nin 23 Temmuz öncesinde işçilere yakınlığı ve Osmanlı tebaabini/yerli halkları, bilhassa “Türkleri ve müslümanları” korumak, desteklemek arzusu kadar, ITC’nin “millî iktisat” düşüncesinin de rol oynadığını söylemek mümkün.

Ancak grevlerin uzaması, şirket yöneticileri ile yabancı ülke temsilcilerinin ısrarlı ve sürekli başvuruları ve nihayet malî, askeri ve binbir alanda “Garb’a bağımlılık” gibi nedenler, İTC’nin, giderek iktidarın grevlere karşı tavrı almalarına yol açmıştır.

Bu gelişmeler sonucu, yabancı sermayenin ağırlıkta bulunduğu “umuma müteallik” hizmet veren şirketlerde grevin bir düzene, yasal kurullara göre yapılması amacıyla 8 Ekim 1908’de Tatil-i

Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat (Grev Cemiyetleri Hakkında Geçici Kanun) çıkarılmıştır. Geçici Kanun 1909'da Millet Meclisi'nde görüşüldükten ve kabul edildikten sonra Tatil-i Eşgal Kanunu adıyla yürürlüğe konulmuştur. (Bu konuyu daha ayrıntılı bir biçimde Grev isimli kitabımda inceliyorum.)

NOTLAR

(1) Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri, Türkiye (Turquie), Nouvelle Série, Politique Intérieure, Cilt: 58, s. 90-91. Başlık olarak raporların yan başlıklarını aynen alıyorum.

(2) A.g.k., s. 94-98.

(3) Konsolosun sözünü ettiği Komite, İTC'nin Selanik'te bulunan örgütüdür. Bilindiği gibi, 24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte İTC'nin o zamana dek gizli çalışan komiteleri hem sayılarını arttırmış, hem de yerel yöneticilerin kararlarına müdahale etmeye, yetkilerini paylaşmaya başlamışlardır. Komite üyelerinin bir kısmı tanınmakla birlikte, gizlilik ilkesine genel olarak sadık kalınmıştır.

(Bu makale daha önce Yapıt dergisinin Ekim-Kasım 1983'de yayınlanan 1. Sayısında sunuldu, s. 45-49.)

BİR MAYIS İŞÇİ BAYRAMI'NIN DÜNÜ BUGÜNÜ

Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne tarihi akışı içinde Bir Mayıs'lara göz atınca, 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı anlamında gösteri ve yürüyüşlerle kutlanması tarihinde dört belirgin dönem saptıyoruz:

1909-1914 DÖNEMİ.

1920-1923 DÖNEMİ

1970'LER

1989'DAN GÜNÜMÜZE.

Kısaca değinelim:

1909-1914 DÖNEMİ

Bu dönemde Bir Mayıs ilk kez 1 Mayıs 1909'da Üsküp'de kutlandı. O gün "120 Bulgar ve Sırp ile 10 Türk işçi ellerinde kızıl bayraklarla gösteri ve yürüyüş yaptılar."

Aynı gün Selanik'te bildiriler dağıtıldı.

1910'da 1 Mayıs Selanik, Veles (Köprülü) vb. birçok Rumeli kentinde kutlandı.

1911'de Üsküp, Selanik, İstanbul, Kumanova, Veles, Edirne'de emekçiler İşçi Bayramı'nda gösteriler düzenlediler.

1912'de Selanik ve İstanbul'da Bir Mayıs kutlandı.

1913 ve 1914'te siyasi çevre koşullarının elvermemesi ve savaşların yarattığı kırım ve yıkımlar nedeniyle Bir Mayıs için sadece bildiri dağıtmak ve afiş asmakla yetinildi.

Bu dönemdeki kutlamalar Osmanlı işçi sınıfının 1 Mayısın:

1) İşçi Bayramı,

İşçilerin uluslararası dayanışma günü olduğunu;

Ve nihayet "8 saat iş-8 saat istirahat-8 saat uyku" anlamına geldiğini bildiğini ispat ediyor.

Bir noktayı daha vurgulamak gerekiyor: Gösterilere yerine ve yılına göre onlarca, yüzlerce veya binlerce işçi katıldı, hiçbir "olay" çıkmadı. Bu da biliniyor.

BİR MAYISLARIN İKİNCİ DÖNEMİ: 1920-1924

Bir Mayıs'ların ikinci dönemini 1920'den başlatabiliriz: Bir Mayıs kutlamaları yedi yıl aradan sonra 1920'de görüldü: Evet Balkan Savaşları ve onları izleyen Birinci Dünya Savaşı nedeniyle 1913'ten beri kutlanamayan İşçi Bayramı 1920'de yeniden kutlanabilir oldu:

Bir yandan işgal edilen Anadolu'nun cesur çocuklarının, kadın, erkek, tepkisi Kurtuluş Savaşı'na dönüşürken, öte yandan sosyalist ve işçi hareketinin ikinci canlılık dönemini yaşaması, 1919-1922 yıllarında Bir Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak kutlanması, değişik konularda gösteri ve yürüyüşler düzenlenmesi bakımından oldukça yoğun geçmesi sonucunu doğurmuştur. İşte birkaç örnek:

İŞGALİ PROTESTO MİTİNGLERİ

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine Anadolu'nun birçok kentinde ve özellikle İstanbul'da dönem boyunca büyük mitingler düzenlendiğini, işçilerin bu gösterilere kitlesel olarak katıldıklarını biliyoruz. Örneğin unutulamazlardan 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'ndaki miting anabiliriz: Bu mitingde binlerce işçi yer almıştır.

BİR MAYIS 1920

1 Mayıs 1920'de İşçi Bayramı Trabzon ve civarındaki birçok kentte kutlanmıştır. Bu kentlerde yüzlerce kişi gösteri ve yürüyüşler

düzenlemiş Lenin ve Enver Paşa'ya övgüler düzmüş, İngiliz ve Yunanlıları protesto etmişlerdir. (Paul Dumont'un " La révolution impossible, les courants d'opposition en Anatolie, 1920-1921 " başlıklı makalesinden aktarıyorum : Cahiers du Monde Russe et Soviétique, Cilt XIX, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1978, s. 143. Fransa'nın en iyi türkologlarından Paul Dumont, Fransa'nın Trabzon Konsolosunun telgrafına atfen bu bilgiyi vermektedir.)

BİR MAYIS 1921

İşçi Bayramı, İstanbul'da, Türkiye Sosyalist Fırkası'nın (TSF'nin) öncülüğünde düzenlenmiştir. O gün İstanbul'da Şirket-i Hayriye, Haliç Vapur Şirketi, Baruthane, Feshane, Zeytinburnu fabrikaları işçileri ve diğer birçok fabrika ve atölye işçisi işi bırakmıştır.

Tramvay Kumpanyası'nda ise işçilerin büyük bir çoğunluğu işbaşı yapmamış, Fatih-Aksaray-Harbiye hatlarında seferler durdurulmuş, yalnız Beşiktaş-Karaköy ile Tünel-Şişli hatlarında üçer araba sefere çıkarılmıştır.

Kentin karanlıkta kalmasının önlenmesi için de Elektrik Fabrikası işçisinin işlerinin başında kalması Bayram Komitesi'nce uygun görülmüştür.

Kâğıthane'de kutlanan bayramın yanı sıra TSF'nin Babıâli Caddesi'ndeki merkezinde de bir tören düzenlenmiştir : Burada saat 10'dan 13'e kadar bando Enternasyonal'i çalmış, kentin işçi kuruluşları temsilcileri parti merkezine gelerek bayramlaşmışlardır. (Ahmet Seren : " Türkiye işçi sınıfı tarihi ve tarihte 1 Mayıslar (1906-1925) ", Yurt ve Dünya, No : 3, Mayıs 1977, s. 399.)

2 Mayıs 1921 tarihli İkdam gazetesinin belirttiğine göre, işçiler mavi işçi gömlekleri, kırmızı boyunbağları, kırmızı rozetleriyle dolaşmış, TSF merkezine ve işçilerin bindikleri bazı otomobillere kırmızı bayraklar çekilmiştir.

18 MART 1922, PARİS KOMÜNÜ ANILIYOR ANKARA'DA

18 Mart 1922'de Türkiye'de ilk kez “ Doğu “ ülkelerinden birçok sosyalist ve komünist, Ankara'da SSCB Büyükelçiliği'nde bir araya gelip, 1871 Paris Komünü'nün kutlanması törenine katılmıştır. Bu kutlama törenine Türkiyeli sosyalist ve komünistlerle bazı milletvekilleri de katılmıştır. Bu sonuncular arasında Yunus Nadi ve 1919 seçimlerinde Osmanlı Meclisine giren işçi milletvekili Numan Usta da bulunuyordu. (Mete Tunçay : Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1923), 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, s. 134, dn. 179. Mete Tunçay, Yeni Hayat -Vie Nouvelle dergisini- Sayı : 2, 23 Mart 1922, s. 14-15- kaynak olarak veriyor.)

BİR MAYIS 1922

1 Mayıs 1922'de İşçi Bayramı, İstanbul, Ankara ve İzmir'de kutlandı:

İstanbul'da Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF), Türkiye İşçi Derneği, Beynelminel (Uluslararası) İşçiler İttihadı (Birliği), TSF, Ermeni Sosyalist Demokrat Fırkası ve bazı esnaf cemiyetleri kutlamayı ortaklaşa yaptılar.

İşçiler Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp, oradan Pangaltı'ya ve Kağıthane'ye yürüdüler. Mitinge binlerce işçi katıldı. Emek ve emeğin değeri üzerine konuşmalar yapıldı.

Aynı gün TSF Şişli şubesinde düzenlenen toplantıda, 1 Mayıs'ın önemi ve sosyalizm konusunda konferans dinlendi.

Ankara'da 1 Mayıs ilk kez 1922'de kutlandı: İmalat-ı Harbiye, Demiryolu Şirketi İşçileri ve mürettepler 1 Mayıs 1922 Pazartesi günü çalışmayarak, eş ve çocuklarının da katılımıyla bir toplantı düzenlediler.

İşçiler İstanbul'daki kutlama törenlerini düzenleyenlere kutlama telgrafları gönderdiler.

Aynı gece düzenlenen tiyatro gösterisinden elde edilen gelir hasta işçilere yardım sandığına yatırıldı.

BİR MAYIS 1923

1 Mayıs 1923'te İşçi Bayramı İstanbul ve Ankara'da kutlandı. Ancak hükümet bu gelişmelerden rahatsız oldu ve 24 Mayıs 1923'te TİÇSF yöneticileri tutuklandılar.

Daha sonraki yıllarda yetkililer baskıcı tavırlarını sürdürdüler. İşçilerin dernek, işçi birliği ve siyasi parti gibi örgütlerinin dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'den ve iktidardan bağımsız tavır takınmalarının önü kesilmek istendi:

1 Mayıs 1924'te kutlamalar engellendi. İşçiler bildiri dağıtmakla ve afiş asmakla yetindiler.

1925'te yüyürlüğe konulan Tahrir-i Sükun Kanunu ile her türlü gösteri yasaklandı.

DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

1919-1922 Döneminin en belirgin özelliği sosyalist ve komünist hareketin, özellikle 1920 ve 1921'de yoğun propaganda ve yayılma faaliyeti içinde bulunmasıdır. Bu oluşumda TSF, TİÇSF yanında Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve Ankara'da kurulan kısa ömürlü diğer sol partileri de saymak gerekir. Bu canlılık, sosyalizmin işçi sınıfı içinde önceki dönemlere kıyasla biraz daha geniş bir biçimde yayılmasına yol açmıştır. İstanbul ve çevresi yanında, Bursa, Eskişehir, Ankara, Trabzon ile Karadeniz sahilindeki birçok kent, hatta bu arada bazı Doğu kentleri (Erzurum gibi) ve İç Anadolu kentleri (Konya gibi) sosyalist hareketin etkili olduğu yörelerdir.

O günün koşulları içinde işçi ve aydınların siyasal örgütlenmeye önem vermeleri sonucu sosyalist partilerin bu kesimler arasında çok sayıda taraftar bulduğunu görüyoruz. TSF, lideri "Sosyalist", "İştirakçi" Hilmi'nin ölümü sonrasında kısa sürede zirveden düşüp kaybolmuştur, ama TİÇSF ve yasal olarak hiçbir zaman tanınmayan Mustafa Suphi'nin TKP'si işçi sınıfı içinde önemli ölçüde taban bulmuş, azımsanamayacak bir etkinlik sağlamıştır. 1922'den itibaren TİÇSF'nin, TKP'nin yasal örgütü gibi çalıştığını ve III. Enternasyonal'e bağlı olduğunu burada anımsatalım. TİÇSF ve onun Aydınlik dergisi çevresindeki aydın ve işçi grubu, 1923'te ve sonrasında işçi örgütleri ve genel deyişle işçi hareketi üzerinde etkili olmuştur. Nitekim 1940'lardaki radikal sendikalara, 1967'de DİSK'in kurulmasına kadar uzanan yolun ilk kilometre taşları 1919-

1922 döneminde konulmuştur. Bu da Türkiye’de İşçi Hareketi Tarihi’ndeki sürekliliği gösteren işaretlerden biridir. Onca devlet şiddeti, baskısı ve kısıtlaması ve tevkife, yasaklamaya karşın sosyalist hareketin 1919’dan itibaren işçi sınıfı bünyesinde kazandığı yer giderek genişlemiş, DİSK ve sendikaları aracılığıyla günümüze dek uzanmıştır.

Grevlerdeki, işçi örgütlenmesi ve işçi gösteri ve toplantılarındaki siyasal niteliğin belirleyiciliğini yukarıda gördük. Bu, bir yandan sosyalist partilerin işçi örgütlenmesinde aldıkları aktif rolle ilgiliyken, öte yandan SSCB’nin Kurtuluş Savaşı’na maddi ve manevi yardımı ile o sırada Anadolu’nun birçok yerinde Bolşevik İhtilali ve Lenin’e olan hayranlıkla da yakından ilintilidir. İşgalciler karşısında kesin yenilgi halinde Anadolu’da Sovyet tipi bir düzen kurulması olasılığı ya da öyle bir olasılık sonucunda zorunluluğu, Türkiyeli sosyalist ve komünistlerin öngörülü olması sonucunu doğurmuştur: Bunun üzerine 1919-1922 döneminde Ankara’da bile “komünist” ismini taşıyan veya benzer niteliklerde parti kurulmuştur. Ankara’da Paris Komünü’nün ve 1 Mayıs’ın 1922’de kutlanması bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Ancak sosyalist hareketle işçi hareketi arasındaki ilişkilerin canlılığı uzun ömürlü olamamıştır. Şu nedenlerle:

1-TSF kaybolduktan sonra, TİÇSF ve diğer sosyalist partiler, işçi kitleleriyle somut ilişkilerini bir noktadan öteye geliştirmekte zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu olguda, sosyalist partilerin bir kısmının, bütün siyasi nutuk ve programlarına karşın bir avuç aydının biraz da Avrupa’ya (Almanya ve Fransa gibi ülkelere) özentî biçimindeki bir örgütlenme sınırları içinde kalmasının rolü vardır. Aynı olgunun bir başka nedeni, sosyalist partilerin devlet baskı ve teröründen bir türlü kurtulamamalarıdır.

2-Bu dönem boyunca ülkenin işgal altında bulunması ve bir önceki dönemden aktarılan Türk milliyetçiliği akımının sosyalist eğilimlerden daha güçlü olması da belirleyici rol oynamıştır. Sosyalistlerin hitap ettiği işçiler, ülke işgal altında, işletmelerin çoğu yabancı sermaye elinde olduğundan “sınıf düşmanı patrondan” çok, mücadele edilmesi gerekenin ülkeyi işgal etmiş dış düşman olduğuna inanıyordu. “Dış düşman”ın aynı zamanda ülke içinde “patron” da olduğu hallerde işçilerin kavgasının toplumsal bir nitelik aldığını da kabul edebiliriz ama son analizde belirleyici olan “dış düşman”dı, onun aynı zamanda “patron” olması belirleyici değil tali bir unsur olarak algılanıyordu.

Sonuç itibariyle milliyetçilik sosyalizmden daha etkili oluyordu. İşçiler arasında sosyalizme inananlar da mutlaka vardı ama bu olgu tayin edici değildi.

Bu bağlamda Türk milliyetçiliğinin bu dönemdeki temsilcileri olan Kemalistlerin, Türkiyeli sosyalist ve komünistlere karşı tavrının önceleri hoşgörölü ve olumluyken sonra sertleşmesi de sosyalist hareketin gelişimini engellemiştir. 23 Ocak 1921’de TKP önderi Mustafa Suphi ve yoldaşlarının haince katliyle, Kemalistlerin sosyalist harekete ve dolayısıyla işçi hareketine karşı taarruzu da başlamıştır. Kemalistler, 1921’in başında kendilerinden daha solda olan tüm parti ve Kurtuluş Savaşı öncülerini şu veya bu biçimde siyaset sahnesinden silmeye, elemeye başlamıştır.

İstanbul’a Kurtuluş Savaşı Ordularının Ekim 1923’te girmesinden önce, bu kentteki sol örgütlere karşı sert baskı tedbirleri uygulanmıştır.

Hele 24 Temmuz 1923’te Lozan Antlaşması’yla askeri ve siyasi zaferi Batı ülkelerince tanınınca, Kemalistler, sol eğilimli her türlü işçi örgütünü yasaklamışlardır.

Siyaset ve ekonomik-toplumsal ilişkiler sahnesinde Kemalistler, kendileri dışında hiçbir grup ya da partinin bulunmasını istemiyorlardı.

Siyasette ve toplumsal alanda “Tek” olmak konusunda ve başka konularda Kemalistler, Genç Türkler’in gerçek mirasçıları olduklarını ispat etmişlerdir.

3-Sosyalist hareketin gelişmesini engelleyen başka bir etken ise, bizatihi sosyalist hareketin kendisinden gelmiştir:

Sosyalist partiler arasındaki ayrılıkları ve rekabeti burada anımsamak gerekiyor.

Öte yandan o dönemde işçi sınıfından çok daha yoğun olan köylülüğe karşı sosyalist partilerin belirleyici, köylüleri kendi taraflarına çekebilecek politikalardan yoksun olmaları da vurgulanmalı. Sanki Türkiye’de geniş, yoğun ve bilinçli bir sanayi proletaryası varmış, sanki sosyalist ihtilali sadece bu sınıf yapacakmış gibi bütün eylem ve faaliyetler işçilere yöneltilmiş, köylülük unutulmuştur. Nüfusun en önemli kesimini oluşturan köylülerin içinde yer almadığı hareket başarılı olamamıştır.

Bu dönemde köylüler yanında işçilerin de aktif bir biçimde Kurtuluş Savaşı’nı desteklediğini biliyoruz. Kadınların fabrikaları, madenleri gürül gürül çalıştırdıklarına da bu dönemde tanık oluyoruz. TİÇSF de Kurtuluş Savaşı’nı aktif bir biçimde desteklemiştir. Bu bağlamda, III. Enternasyonal’in Ulusal Kurtuluş Savaşlarına karşı olumlu tutumu ve kararları kadar, ülkenin kendi özel somut koşulları da tayin edici olmuştur.

Sonuç itibariyle önce ülkenin kurtarılması meselesi başattır dönem boyunca.

BİR MAYIS 1935'TE BAHAR BAYRAMI OLDU

17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde “Amele Grubu’nun İktisat Esasları”ndan 14’üncüsü “Bir Mayıs gününün Türkiye işçilerinin bayramı olarak kanunen kabulü” ilkesini getirdi.

Ancak bu öneri hükümet tarafından dikkate alınmadı, bu konuda herhangi bir kanun çıkarılmadı.

Dahası 1935’te Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun’un ikinci maddesi (c) fıkrasına göre “Mayısın birinci günü Bahar Bayramı” olarak benimsendi.

Yüzyıllardan beri geleneksel olarak 6 Mayıs’ta kutlanan Hıdırellez ile baharın gelişi nedeniyle yine Mayıs ayının ilk dinlence gününde kırlara gidilmesi alışkanlığı böylece resmi bayram biçimine çevrildi.

1 Mayıs tarihi de özel olarak seçilerek, “İşçi Bayramı” kavramı unutturulmak istendi. Çünkü böylece “İşçi Bayramı” yerine “Bahar Bayramı” kavramı yerleştirilmek isteniyordu. Ama bu “tutmadı”: Çünkü yasaklanmasına karşın 1 Mayıs, “İşçi Bayramı” anlamında, 1925’ten sonra da şu ya da bu biçimde kutlandı. Polis “önceden tedbir alıp” kimi “Komünisti” 1 Mayıs arefesinde “Misafir” etse bile.

TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (DİSK) İLE GELEN BAYRAM VE SONRASI

Bir Mayıs'ların İşçi Bayramı biçiminde gösteri ve yürüyüşlerle kutlanması tarihinde üçüncü dönemi 1970'lerle başlatabiliriz:

Türkiye işçi sınıfının bir özelliği ortak belleğini, ortak hafızasını korumasıdır, bir diğeri ise hızla ve epey kısa sürede siyasi olgunluk kazanmasıdır.

İşçi Bayramı işçi sınıfının ortak hafızasında yerini almıştı ve bunu unutturmak mümkün değildi.

İşte yıllar sonra Bir Mayıs apaçık bir biçimde ve en geniş katılımıla 1970'lerin ikinci yarısından itibaren kutlandı:

1975 sonunda, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) yasasının çıkması DİSK öncülüğünde gerçekleştirilen etkin ve son derece geniş katımlı ve çok boyutlu eylemler dizisiyle engellendi.

Yine o günlerde DİSK “Demokratik Hak ve Özgürlükler” için kampanya açtı.

İşte bu bağlamda 1 Mayıs yarım yüzyıl aradan sonra 1976'da kitlesel olarak kutlandı.

DİSK ve birçok kitle örgütünün katkısı ve katılımıyla Taksim'i dolduran yüz binlerce işçi, memur, sanatçı, aydın, köylü, kadın, erkek ve çocuk, işçi hareketi tarihimizde en görkemli gösteriyi gerçekleştirdiler.

Ancak “iyi saatte olsunlar” korktular:

Ve 1 Mayıs 1977 “kana bulandı”: Onlarca ölü. Belli çevreler İşçi Bayramı’nın “terörist, kanlı” vb. nitelikli olduğunu “ispatlamak” için bu olayı yarattılar ve kullandılar.

Elbette burada önemli noktalardan biri şudur:

Bugün aradan geçen onca zamana karşın suçluların, silahsız ve savunmasız insanlara, kadın, erkek ve çocuklara ateş edenlerin, göstericileri öldürenlerin henüz bulunmamış olmalarıdır. Bir Mayıs 1977’nin davası henüz görülemedi. Görülmedi. Ama mutlaka bir gün görülecek.

Katliama ve İşçi Bayramı’nı kötöleme girişimlerine rağmen 1978, 1979 ve 1980’de 1 Mayıs, sıkıyönetime ve sokağa çıkma yasağına karşın İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep, Mersin vb. kentlerde kutlandı.

1970’li yıllarda birçok toplu iş sözleşmesinde “1 Mayıs İşçi Bayramıdır” ilkesine yer verildi.

Bütün bunlar işçi sınıfının kararlı ve bilinçli mücadelesinin sonucudur ve İşçi Bayramı’nın silinemez bir biçimde ortak hafızamızda yerini aldığı bir kez daha ispatıdır.

12 Eylül 1980 darbesi ve sonrasındaki gelişmelerle ve tüzel yasaklama ile 1 Mayıs geleneği bir kez daha unutturulmak istendi.

Bir Mayıs 1989’da işçi sınıfı ortak hafızasını yitirmediğini bir kez daha gösterdi: Bir Mayıs İşçi Bayramı İstanbul başta birçok kent ve kasabada değişik biçimlerde kutlandı. Bir Mayıs 1989’da gençecik bir delikanlı, Mehmet A. Dalcı maalesef vuruldu. Türkiye toplumsal mücadeleler ve sosyalizm tarihinde O, şimdi bir parıltıdır : 18 yaşında bir kıvılcımdır.

Böylece Bir Mayıs 1989 ile Bir Mayısların tarihi akışında dördüncü ve yeni bir dönem başladı.

İşçi sınıfı tarihinde ülkemizde Mart 1989'un ikinci yarısında başlayan ve gittikçe genişleyen yeniden yükselişin, "İşçi Baharının", kilometre taşları böyle dizildi.

Ve o günden itibaren Bir Mayıslar kutlanıyor: Ve artık bütün ülkede: Birçok kentte ve birçok kasabada.

Ama hala Taksim Meydanı'nda Bir Mayıs kutlamaları engellenmek isteniyor.

Bir Mayıs 2008'de tanık olduğumuz gibi akıl almaz baskılarla, akıl almaz kabalıklarla, akıl almaz şiddetle.

Ama her baskının, her kabalığın, her şiddetin de bittiği bir nokta vardır: VE BÜYÜK İHTİMALLE BUGÜN ÜLKEMİZDE DE O NOKTAYA VARILDI. ARTIK TAKSİM MEYDANI'NDA VE BAŞKA MEYDANLARDA BİR MAYIS KUTLAMALARININ ÖNÜNE GEÇMEK MÜMKÜN OL(A)MAYACAK.

73 YIL SONRA BİR 14 MAYIS DAHA

İkinci Dünya Savaşı yıllarında “zorunlu çalışma / iş mükellefiyeti” uygulaması ve daha pek çok nedenle Zonguldak ve yöresinde kömür madenlerinde alın teri ve göz nuru döken işçilerin dönemin iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP’den) yüz çevirip, Demokrat Parti’ye (DP’ye) yöneldikleri biliniyor. O günleri yaşayanların deyişiyle “DP’ye akım vardı.” Sadece Zonguldak ilinde değil bütün ülkede birçok ve değişik nedenle işçiler ve emekçiler iktidara ve partisine küskündü. Aşağıda göreceğimiz gibi kimi yerde CHP yöneticilerine yönelik protestolar bile yapılıyordu.

DP’ye ise derin ve yoğun bir yakınlık söz konusuydu. Celal Bayar’ın birkaç gün süren Zonguldak ve yöresindeki ziyaretlerini, İstanbul ve Ege illerindeki mitinglerine gösterilen yakın ve coşkulu ilgiyi anımsayabiliriz.

14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde Zonguldak’ta işçilerin DP’ye gidişi açık bir biçimde kesinleşmişti. İşte Cumhuriyet gazetesi muhabiri S. Uzunkaya 29 Nisan 1950’de “Zonguldak’ta neticeler işçiye bağlı” başlıklı izlenimlerinde şunları yazıyor:

“Bütün işçilerin DP safında yer aldıkları her hareketlerinden belli oluyor...

İş mükellefiyeti köylünün canını çok yakmış.

Köylü ve işçilerin DP’yi tutmakla, bir zamanlar az para ile ve zorla ağır işlerde çalıştırılmalarının acısını çıkarmak istedikleri anlaşılıyor.

Her gün ve gece DP binası işçi vatandaşlarla dolup taşıyor.”

10 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet’te ise şu haberi okuyoruz: 9 Mayıs 1950’de DP’nin Çocuk Bahçesinde yaptığı mitinge “binlerce işçi iştirak” etmiş.

10 Mayısta Cumhuriyet şu haberi de veriyor; “Zonguldak’ta her gün DP hoparlörü önünde biriken işçi kalabalığı caddeleri tıkadığından, seçim kurulu bu şekilde propagandayı yasak etti.”

Durum en açık bir biçimde ve herkesin görebileceği ölçülerde ortadadır.

EKİ (Ereğli Kömür İşletmesi) işçilerinin en ilginç tavrı, o zamana dek Türkiye’de hiç görülmemiş bir eylemi seçimlerin hemen öncesinde ortaya koymalarıdır, 14 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet’ten okuyalım:

“Zonguldak işçileri ve seçim: Ayın onbeşinde değişecek olan münavebeli (dönüşümlü. MŞG) işçiler oylarını kullanmak için ücretlerini bile almadan köylerine gittiler. Bunların yerine gelecek olan diğer münavebeli işçiler de oylarını kullanmak üzere köylerinde kaldılar.

Şeflerinin nasihat ve emirlerine rağmen binlerce işçinin ocakları terketmesini önlemek kabil olmamıştır. Kendilerini değiştirmeye gelecek olan diğer münavebeli işçiler de reylerini (oylarını. MŞG)

kullanmak üzere köylerinde kalmışlardır. Demre ve Kozlu ocaklarının yarı yarıya boşaldığı ve istihsalin (üretimin. MŞG) mühim nisbette durduğu söyleniyor. Bu hareketin yüzbinlerce lira ziyana yol açtığı ayrıca ilave edilmektedir.”

İşçilerin, siyasal bir amaçla, her yurttaş gibi seçme haklarını kullanmak için topluca ve birlikte “ocakları terketmesi” oylarını kullanabilmek için köylerine dönmeleri, dönüşüm için maden ocaklarına gelip işbaşı yapmaları gerekenlerin köylerinde oy kullanmak için kalmaları, amaç bakımından siyasal, eylem türü olarak grevdir.

Böylece, EKİ işçilerinin bir siyasal grev yaptıkları söylenebilir.

Bu kararın topluca alındığı anlaşılıyor. Bu kararın nasıl alındığını araştırmak öğretici olacaktır. Maden ve gazetenin yazdığı gibi “Demir”, (Karabük Demir-Çelik mi?) ocaklarında çalışanların kendilerine özgü karar mekanizmaları olduğu anlaşılıyor. Ancak o günleri yaşayanların aktarabileceği yöntem ve deneyimler dizisi söz konusudur. DP il ve ilçe yönetimlerinin, DP için çalışan işçilerin bu kararın alınmasında ve uygulanmaya konulmasında ne tür roller oynadıklarının araştırılması da yararlı olacaktır mutlaka. Eylem her bakımdan öğretici nitelikler taşıyor.

Bu toplu ve olağanüstü eylemde, iş mükellefiyetinin yarattığı acının, sefaletin, yoksulluğun ve herşeyden sorumlu tutulan CHP’ye duyulan kırıngılığın da dile getirilmek istendiği görülmektedir.

Bu bağlamda, işçilerin mükellefiyet kaldırıldıktan hemen sonra, 1947’nin Ekim ayının sonunda, Kurban ve Cumhuriyet Bayramlarının üst üste gelmesiyle madenleri bırakıp köylerine gitmelerinde ve bunun sonucunda üretimin sifıra düşmesinde de bir tür protesto havası sezdiğimi de belirtmeliyim. Bu aynı

zamanda toplu eylem düzenlenmesinde maden işçilerinin belli bir deneyim sahibi olduklarını da gösteriyor.

Zonguldak işçileri üzerinde iş mükellefiyetinin bıraktığı izlerin silinmesi, CHP'ye duyulan kırıngılığın geçmesi için yılların tükenmesini ve DP'ye bağlanan umutların güneş görmüş kar gibi erimesini beklemek gerekmiştir.

EKİ Genel Müdürlüğü'nün CHP Zonguldak örgütü ile iç içe olmasına, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası (ZMİS), Amele Birliği, EKİ Mensupları Yardımlaşma Derneği'nin CHP'lilerce yönlendirilmesine karşın binlerce işçi o zamana kadar görülmemiş bir siyasal tavır takınmış, hakiki bir siyasal eylem koymuşlardır: İktidarı değiştirmek için topluca oy kullanmak. Bu olay aynı zamanda, hem CHP güdümündeki örgütlerin kitleyi zapt edemediklerini, hem de kitlenin gerektiğinde oldukça cesur davranışları kendiliğinden gerçekleştirebildiğini göstermektedir. İşçi sınıfı uyumuyordu.

CHP'ye ve yöneticilerine yönelik protesto eylemlerinin ilk işaretleri başka mekanlarda da önceden verilmişti ve büyük olasılıkla CHP ve yöneticileri konuya gereken ilgiyle yaklaşmamışlardı. İşin ciddi boyutlarını, derin kökenlerini aramamış, işçilerin büyük sorunlarının çarelerini bulmak için gereken çabayı harcamamışlardı. Bu konudaki bir örneği Arslan Yılmaz'ın Yıldırım Koç'a anlattıklarından İsmet İnönü'ye yönelik ve anlatılana göre önceden tasarlanmamış bir protesto çıkışına ait birkaç satırı Yıldırım Koç'un künyesini aşağıda sunduğum kitabından aktarıyorum:

“1949 yılı mayıs veya haziran aylarıydı. İsmet Paşa beyaz treniyle İzmir'e geldi. [Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu seferki İzmir'e geliş tarihi 12 Ağustos 1949'dur. MŞG] Bizim cer atelyesinin önünden geçecekti. Sendika idare heyetini topladık.

Fabrika müdüründen izin aldık. Bir saat fazla çalışacağız, ama sayın Cumhurbaşkanı'nı karşılamaya çıkacağız,' dedik. (...) Biz hazırlık yaptık. Bayrak bulduk. İdareden de bayrak aldık. Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'dı. Devlet Demiryolları Genel Müdürü de Galip Güral'dı. Onlar da [İsmet İnönü ile. MŞG] birlikteydiler. İnönü geldi. Başladık bağarmaya [tezahürat yapmaya. MŞG]. İzmir Valisi de vardı. Tam da öğle yemeğine yakın. 400-500 kişiydik. İnönü'yü yemeğe davet ettik. Yemeğe girdi. Galip Bey birkaç kelime konuştu. Kemal Satır konuştu. Son olarak da sayın Cumhurbaşkanı konuşmaya başladı.

Bu arada, sendika [Demiryolu Sanayii İşçileri Sendikası. MŞG] başkanı Nedim Borucuoğlu masanın üstüne sıçradı. 'İzmir'e gelmeden fabrikamızı ziyaret ediyorsun, bizi ziyarete mi geldin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin propagandasını yapmaya mı geldin,' dedi. Maiyet memurları onu hemen aşağı aldılar. İnönü de hemen sesini kesti, eliyle selam verdi, ayrıldı.

İki saat sonra İzmir Emniyeti'nden geldiler. Nedim Borucuoğlu, Arslan Yılmaz [bu olayı anlatanın kendisi. MŞG], Hüseyin Kaya ve diğer iki kişiyi, yani [sendika. MŞG] idare heyetini vilayete götürdüler. Biz de kendi aramızda konuştuk. Nedim Borucuoğlu'nun bize önceden yapacakları konusunda birşey söylemediğini söyledik. Aldığımız kararı [sorgulamada. MŞG] tekrarladık. 'Nedim'in söylediklerinden bizim haberimiz yok,' dedik. O akşam karakolda kaldık. Baktılar bir suç unsuru yok. (Bizi serbest bıraktılar. MŞG) Nedim Borucuoğlu 7-8 gün sonra Soma'ya gönderildi. Ömer Şahbazoğlu ikinci başkanımızdı. (Sendika) Başkanlığ(ın)a o getirildi. "

14 Mayıs seçimlerinde işçiler ülke düzeyinde genel bir biçimde CHP'ye karşı oy kullandılar.

Bir örnek olarak yine Zonguldak'ı alırsak, 14 Mayıs 1950'de seçim sonuçları apaçık konuştu, bunu görmemek ve/veya anlamamak nâ-mümkündü. 16 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet'ten aktarıyorum:

“Zonguldak'ta DP 108.746 oy aldı, CHP ise ancak 62.418 oy.”

Bu seçimlerin en çarpıcı sonuçlarından biri katılımın olağanüstülüğüdür:

14 Mayıs 1950'de 8 milyon 905 binden çok seçmenin 7 milyon 916 binden çoğu oyunu kullandı. Yüzde 88'lik gibi o zamana dek görülmemiş ölçüdeki katılımın DP'nin zaferinde rolü önemlidir, belirleyicidir. Örneğin 15 Mayıs 1950 tarihli Milliyet'in tam sayfa başlığında bu noktaya vurgu yapılıyor : “ Halkın büyük nisbette iştirakiyle (katılımıyla. MŞG) Demokratlar her yerde kazanıyor “.

1946-1950 Arasında düzenlenen ve DP'nin boykot ettiği ara seçimlerde katılım oranının düşüklüğü burada anımsanabilir. Çok açık bir şekilde seçmenler, kadın ve erkek, herkes, bir değişiklik gerçekleştirmek, CHP iktidarına son vermek için kitlesel biçimde katılmışlardır ve bir anlamda yılların biriktirdiği acıların ve dertlerin faturasını CHP yetkili, yönetici ve seçilmişlerinin önüne koymuşlardır.

Ülke düzeyinde DP'nin aldığı 4 milyon 242 binden çok mutlak oy sayısı ile CHP'nin aldığı 3 milyon 165 bin oy arasındaki fark bir milyondan fazladır. DP'nin oy oranı yüzde 54,91, CHP'ninki yüzde 41,05'tir. Oy oranları arasındaki yaklaşık ondört puanlık fark önemlidir. Bunun milletvekili sayısına yansımaları ise olağanüstü bir fark doğurmuştur.

Evet seçimin çoğunluk sistemine göre yapılması DP'nin milletvekili sayısını olağanüstü bir düzeye çıkarmıştır : DP oyların yüzde 54,91'i ile kazandığı 408 koltukla milletvekilliklerinin yüzde 84'ünü

almıştır. CHP ise 69 milletvekiliyle sadece yüzde 14'ünü. Aradaki fark 70 puandır, eşi görülmemiş bir farktır bu. Seçim sisteminin doğurduğu haksızlık ortada.

DP ezici çoğunluğuyla TBMM'de artık istediğini yapmak olanağını elde ediyordu. CHP 69 milletvekiliyle büyük bir darbe yiyordu. Cumhuriyeti kuran, uzun süre tek parti olarak ülkeyi yöneten CHP Cumhuriyet'in 30'uncu yılında unutulmaz bir seçim yenilgisiyle iktidarı terk ediyordu.

Fatura çok yüklüydü. 1930'ların sonundan ve 1940'ların başından beri CHP işçilerdeki homurtuları, hoşnutsuzluğu duyuyordu, biliyordu. Seçimlerde bir tepki bekliyordu ama bu kadar büyük ölçüde değil.

Dahası işçilerden gelebilecek tepkiyi azaltabilmek umuduyla CHP öteden beri adayları arasına birkaç işçi bile katıyordu. Bunu bir gelenek biçimine bile çevirmişti. Bu da işe yaramadı.

1945-1950 arasında yapılan seçimlerde CHP gibi DP ve diğer partilerin de işçi ve emekçilerden aday göstermeye özen gösterdikleri, bu adaylardan birkaçının seçildiği biliniyor. Böylece CHP bünyesinde işçi ve emekçiler de TBMM'de temsil edilmiş oldukları için iktidara ve rejime tepkinin ölçüsü azalabilir sanılıyordu. Sadece sanılıyordu. Beklenen olmadı.

1950 seçimlerinde DP ve CHP adayları arasında sadece 3'er işçi vardı. 28 Nisan 1950 ve 19 Mayıs 1950 tarihli Hürbilek gazetelerinde, İstanbul'da partili ve bağımsız 8 işçi adayı olduğunu, İstanbul'dan iki, İzmir'den bir işçinin seçildiğini öğreniyoruz.

25 Nisan 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesinin adayları mesleklerine göre tasnif ettiği listeye göre, " CHP'den 39, DP'den 56 çiftçi, CHP'den 41 (esnaf dahil), DP'den 55 tüccar, CHP'den 6,

DP'den 4 fabrikatör adaylar arasında bulunmaktadır. Emekli subaylardan CHP'de 13, DP'de 23 aday vardır.”

1949 ve 1950'de DP pek çok emekli subayı kendine çekebilmiştir. Hatta Aralık 1949'da, “ CHP aleyhinde bir askerî darbe “ söylentisi olduğu daha sonraları ortaya çıkmıştı.

Seçimlerde işçilerin partiler dışında ve bağımsız olarak adaylıklarını koyduklarını da biliyoruz: Bu tür girişimlerde Kocaeli Kâğıt Fabrikası ile Zonguldak EKİ işçileri başı çekerken, Gölcük Fabrikaları, Haliç Tersanesi, İstanbul Çimento Fabrikası işçileri de geri kalmıyorlardı. Bu olgu, işçilerin siyasete ilgi gösterdiklerini açığa vurması bakımından anlamlıdır ve özel bir incelemeyi gerektirmektedir.

1950'yi örnek alırsak yerleşik bir iktidarın değişimi için seçimlere katılımın yoğun olması belirleyicilerden biridir. Büyük olasılıkla en önemlisi.

Yurttaş 14 Mayıs 2023'te haydi bir daha, haydi yeniden seçim sandıklarına ! İhmale gelmez. Ha gayret! (EK: Diye yazdım ama işe yaramadı.)

Cumhuriyeti kuran CHP Cumhuriyet'in 100. yılında son yirmi yılın değişmeyen ve değişmeyeceği sanılan iktidarını beş ortağıyla birlikte değiştirebilecek mi ? 14 Mayıs 14 mayıs'a benzeyebilir, 14 Mayıs 1950'ye. Hiç değişmez denilen bir iktidarın toptan gitmesi örneği yinelenebilir (mi?). Niçin olmasın? (EK: Seçimleri kazanamadı CHP.)

NOTLAR:

NOT BİR : Yıldırım Koç : Türk-İş Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler, Cilt II, Türkiye İşçi Sendikaları

Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 1999. Bu çalışmanın pdf biçimini internet sayesinde bulup okuyabildim. Ancak yazarın çalışmasının birinci cildini basılı veya pdf olarak edinip okuyamadım. Her iki çalışmanın da Toplumsal Tarih ve İşçi Hareketi Tarihi açılarından son derece yararlı olduğu kesin.

NOT İKİ : 1940'ların siyasi, ekonomik, toplumsal açılardan incelenmesi konusunda şu iki çalışmamı da önerebilirim: Türkiye'de İşçi Örgütlenmesi 1940-1950, SBF, Ankara, 1982. Bu çalışmamın gözden geçirilmiş, genişletilmiş, yeniden yazılmış biçimiyle: İşçiler Örgütleniyor (1939-1950), TÜSTAV, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2016.

ELLİ BEŞİNCİ YIL 15-16 HAZİRAN'DA

1970'e vardığımızda sendikal hareketin ve iktidarın manzarası şöyleydi: Birkaç yıldan beri Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) konfederal (üst) yönetimi, patronlar ve Süleyman Demirel'in yönetimindeki AP (Adalet Partisi) hükümeti, 1967'de kurulduğundan beri gittikçe güçlenen ve etkisi Marmara Denizi'nin eteklerinin çok ötesine yayılan DİSK'i (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve bağımsız radikal sendikaları kapatmanın yollarını arıyorlardı.

Bu takımlar değişik birçok yöntem denedikten sonra bir de yasa çıkarma yolunu kullanmak istediler.:

O yıllarda AP milletvekili, Türk-İş yöneticisi (daha sonra Türk-İş genel başkanı bile oldu) Şevket Yılmaz'ın öncülüğünde bir yasa tasarısı hazırlandı:

Sendikal örgütlenmeye birçok yasak ve sınırlama getiren tasarının amacı DİSK'i ve radikal bağımsız sendikaları kapatmak, işçi hareketini Türk-İş'in tekeline bırakmaktı. Nitekim dönemin Çalışma Bakanı, bu isteği bir Türk-İş kongresinde açıkca dile getirmekten kaçınmadı.

İşte bu yasa tasarısına radikal ve bağımsız sendikaların, DİSK'in ve işçi sınıfının tepkisinin adı 15-16 Haziran direnişidir.

O iki gün boyunca, İstanbul ve İzmit başta, birçok kentte, kadın, erkek, genç ve çocuklar, evet evet çocuk emekçiler de, yüz binlerce işçi işi durdurdu: Oturma grevlerini dev yürüyüş ve gösteriler izledi. İşçiler sokak, cadde, meydan ve bulvarları fethettiler. O iki gün boyunca İstanbul ve İzmit'in gecekonduları yürüdü:

İzmit'ten Ankara yolu izlenerek İstanbul'a akın akın işçi kitleleri geldi.

İstanbul'da ise İstinye, Eyüb, Edirne yolu ve diğer yörelerdeki sanayi sitelerinden işçiler kent merkezine aktılar.

Amaç Taksim Meydanı'nda buluşmak, büyük bir miting düzenlemektir. Bu maalesef gerçekleştirilemedi. Çünkü iktidar ve İstanbul valiliği ellerindeki her türlü olanağı son dirhemine kadar ve kimi kez yasalara bile aykırı bir biçimde kullanmaktan çekinmediler:

Haliç ve Galata köprüleri açıldı. Anadolu yakasından gelecekleri önlemek için ise Kadıköy, Üsküdar ve Haydarpaşa rıhtımları boşaltıldı. Vapurlar Marmara Denizi'ne çekildi. Deniz ulaşımı durdu(ruldu): Kimi sandal ve motorları saymazsak.

Caddebostan, Altıyol, Kadıköy, Üsküdar, Eminönü ve Vilayet önü polis ve askerle dolduruldu.

İstanbul ve bölgesi olağanüstü iki gün yaşadı. Ama işçilerin, devrimci öğrencilerin ve bilhassa genç emekçilerin yürüyüşü önlenemedi.

Caddebostan'ın zenginleri ve burjuvaları pencerelerine, balkonlarına ve aklınıza gelebilecek her yere bayraklar asarak, işçilerin, basın-yayın organlarından kiminin uydurduğu güya "yağmasından" korunmaya çalıştılar, oysa işçiler protesto için yürüyorlardı başka şey için değil.

Nitekim o günlerde adları bir dizi yolsuzluğa karışmış olan Başbakan Süleyman Demirel'in kardeşlerinin birkaç fabrikası, AP il ve ilçe binaları dışında hiçbir binaya bir şey olmadı. İşçiler hiç kimseye tek fiske vurmadılar.

Anımsatmak için yazıyorum: 9 Haziran 1970’de dönemin Başbakanı Demirel’in iki kardeşi Ziraat Bankası’ndan 19 milyon TL kredi aldıklarını kabul etmek zorunda kalmışlardı ve kamuoyunun ilgiyle izlediği ve o günlerdeki en büyük mali skandallardan biri olan bu olay üzerine Demirel’in dokunulmazlığının kaldırılması gündemdeydi, 15-16 Haziran olayları sırasında.

Bu nedenle göstericilerin “Demirel istifa” sloganı anlam kazanıyor. 19 Aralık 1970’de yapılan oylamada 276 milletvekili Demirel’in dokunulmazlığının kaldırılması için oy verdi. Ama 309 AP’li karşı yönde görüş belirtti. Aradaki fark çok azdı. Ancak bu oylama sonucu son derece anlamlıydı ve tarihi önemini de yadsınamamak lazım: Çok açık üç yüze yakın sayıda milletvekili Demirel’in karşısındaydı o günlerde. Ve herkes AP’den ve hükümetinden yaka silkiyordu.

15 ve 16 Haziran’da gösteriler siyasi ve mali skandallar sürerken yapıldı:

İstanbul ve İzmit’i, Sakarya, İzmir, Ankara ve Adana illerindeki gösteri ve yürüyüşler izledi.

Kadın erkek ve çocuk yüzbinlerce işçi AP hükümetini, başbakanını ve bakanlarını kınadı, sendikal özgürlüğe getirilmek istenen yasak ve kısıtlamaları protesto etti.

Yasa tasarısına karşı olduğu kadar, patronların tek yanlı kararlarına, patronların otoriterliğine ve işten çıkarmalara karşı da düzenlendi bu gösteriler.

Ancak, iki günlük direnişin siyasi niteliği çok açık. Direniş, yasa tasarısı Millet Meclisi’nde görüşülürken düzenlendi. Meclis’in alacağı ya da almak üzere olduğu siyasi bir kararı, bir tüzel (hukuki) düzenlemeye yönelik kararı doğrudan doğruya etkilemeyi amaçladığı için açık siyasi bir eylemdir.

Ayrıca birçok işkolunu, fabrikayı, işyerini, işletmeyi, mahalle, kent ve hatta bölgeyi kapsayan kitlesel boyutta yapılması açısından da genel grev niteliğindedir.

15-16 Haziran direnişi, siyasal genel grev özelliğini taşımasının yanı sıra, işçilerin yoğun kitleler halinde yaptıkları grev, gösteri, yürüyüş, miting ve gözaltına alınan işçilerin serbest bırakılması için karakollara girilmesi türü eylemleri içeren geniş boyutlar taşıyor.

Türkiye işçi hareketi tarihinde önemli bir dönemeci oluşturan bu eylemler dizisi, burada ayrıntısına giremeyeceğimiz çok daha derin ve karmaşık siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenlerden kaynaklanıyor:

Örneğin işçi sınıfının 1960 başından beri siyasi bilinçlenmede devrimci nitelikli bir yol alması, gençlerin bilhassa öğrenci gençliğin ağırlıkta olduğu devrimci örgütlerin işçilerle somut ve organik ilişkilerinin bulunması gibi; TİP (Türkiye İşçi Partisi) ile DEV-GENÇ arasındaki reformist-devrimci ayrışmasının en canlı günlerinin yaşandığı bir ortamda ortaya çıkması gibi.

Nitekim iki günlük gösteri ve yürüyüşte ve sonrasında bu ayrışma hep gündemdedir.

Daha sonraki zaman diliminde devrimci örgütlerin lider kadrolarını oluşturacak gençler en ciddi/en kapsamlı devrimci deneyimlerini bu direniş süresince yaşadılar: Burada olayların içinde olayları yönlendirmek için uğraşan devrimci liderlerden biri olarak İbrahim Kaypakkaya'nın olayları aktaran dizi yazısında anlattıkları anımsanabilir.

İstanbul'daki gösterilerin ikinci günü polisin müdahalesi ve ateş açması üzerine ölen ve yaralananlar oldu. Olaya müdahale eden askeri güçlerle göstericiler arasında çatışmaya varmayan karşılaşmalar da yaşandı. Taraflar arasında sempati belirtileri

görüldü: Özellikle genç subaylarla göstericiler arasında. Subayların bir kısmı askerlerin ateş etmemesi için çaba gösterdiler. O saatlerde işte “Ordu işçi elele!” sloganı atıldı.

16 Haziran’da olayların içinde yer alan genç öğrenci ve devrimci militan Hasan Basri Gürses, Kadıköy’den Haydarpasha’ya doğru yürüyen göstericilerin Haydarpasha köprüsü üzerinde önünü kesen askerlerin, makineli tüfeklerle havaya ateş ettiklerini yazıyor. (“Büyük Direniş, Tarihi Yürüyüş, 15-16 Haziran 1970”, Toplumsal Dayanışma, 15 Haziran 1993, s. 6).

Grev, gösteri ve yürüyüşler özellikle sendika yöneticilerinin, gereken işbirliği ve sorumluluğu göster(e)memeleri, üstlen(e)memeleri, üstlenmekten çekinmeleri, hatta korkmaları sonucu, büyük bir isyana dönüştü: Denetlenmesi, belli bir biçimde yönlendirilmesi olanaksız.

Olayların bu biçimi almasının altında sendikacıların olayların başından itibaren amaç, araç ve yapılacaklar konusunda yeterince açık olmamaları yatıyor. Onları ille eleştirmek için yazmıyorum. Daha sonraki yıllarda bizzat tanıma olanağı bulduğum sendikacılar, sendika liderleri ve işçiler kendileri de itiraf ettiler. Evet hazırlıksız yakalandılar. Örneğin Haziran başından beri gösteri için hazırlıklar yapan DİSK ve yöneticileri 14 Haziran toplantısından sonra sanki ipin ucunu kaçırmış gibidirler. Bu konuda bugün daha ayrıntılı sonuçlar çıkarabilmek için belge ve bilgi eksikliğini gidermek, polis arşivlerinde araştırma yapmak lazım sanıyorum. Polis arşivlerinde yapılacak araştırmalarla daha belirleyici veriler edinilebileceğini umuyorum.

Gösterileri düzenleyenlerin, katılanların ve izleyenlerin anlatı ve anıları da aydınlatıcı olacaktır.

Bu konuda şimdiye kadar yayınlananlar yanında daha yayınlanacak olanlar da bulunuyor mutlaka. Şimdilik şu kadarını ekleyeyim:

Sendikacıların beklemediği devrimci bir durum ortaya çıkınca en başta onlar şaşırdılar. Ve olaylar onların denetiminden çıktı.

Ama başka kimse ve/veya örgüt(ler) de olayların gelişimini denetlemeye alamadılar. Veya almaya olanak bulamadılar.

Dahası sendikacıların böyle bir durumda alacakları tavır önceden belirlenmemiştir. Kimi TİP'li olan DİSK yöneticilerinin amacı devrim yapmak, devlet makinesini kırmak hiç değildi.

İşçi eylemlerinin yürütülmesi amacıyla oluşturulmuş merkezi bir yönetim yoktu. Veya varolan sendikalararası merkezi komite şaşırdı kaldı: Ne yapacağını bilemedi. Sağcı ve aşırı sağcı basının "Bolşevik ihtilal provası" gibi başlık atması ise en başta düzenle bütünleşmiş/düzenle bütünleşmeyi arayan reformist sendikacıları korkuttu.

İKTİDARIN VE PATRONLARIN TEPKİSİ

16 Haziran akşamı, işçiler gösterilerine ertesi gün devam etmek üzere ayrılırken, hükümet sıkıyönetim ilan etti: İstanbul ve Kocaeli illerinde yönetim askerlere devredildi. Bir aylık sıkıyönetim daha sonra 16 Eylül 1970'e dek sürdürüldü.

Saat 21 ile 05 arasında sokağa çıkma yasağı ise 16-17 Haziran gecesi sendika binalarının, TİP ve DEV-GENÇ bürolarının basılıp, aranması için kullanıldı.

İşçi önderlerinin evlerine baskınlar düzenlendi. Birçoğu ve DİSK'in 25 yöneticisi gözaltına alındı.

Sıkıyönetim komutanlıkları, 19 Haziran'dan itibaren bölgelerindeki grev uygulamalarını ertelediler.

Sıkıyönetimin yarattığı bu koşullardan yararlanmayı fırsat bilen patronlar, yüzlerce işçiye, öncelikle DİSK üyesi, mücadeleci işçi önderlerini işten çıkardılar. 5 ile 6 bin arasında işçinin işinden edildiği biliniyor.

Birçok işçi kara listelere alındılar. Bir daha özel sektörde çalıştırılmamak için.

DİSK militan ve üyelerinden tutuklananlar, gözaltına alınanlar aylarca hapis yattılar. Özgürlüklerine kavuştuklarında işsiz bırakıldılar?

Bu günler, aylar ve yıllar aynı zamanda DİSK'in en çok sayıda militan ve kadro oluşturduğu yıllardır.

Gözaltı, tutuklanma ve işten atılma sonucu, işçilerde DİSK bünyesinde çalışmak ve bilinçlenme arzusu arttı. 15-16 Haziran'ın göz ardı edilmemesi gereken bir sonucu da bu gelişmedir.

Sıkıyönetim, askeri ve polisiye baskılar üzerine İstanbul ve İzmit'te grev, gösteri ve yürüyüşlerin durdurulmasına karşın, işçiler protesto eylemlerini, İzmir, Ankara, Adana ve Gaziantep gibi kentlerde sürdürdüler.

Bu illerdeki gösteriler, yasa tasarısı 29 Haziran 1970'de Senato'da kabul edilince ve Yasa 12 Ağustos 1970'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girince, daha geniş boyutlar kazandı.

ÖĞRETİM ÜYELERİNİN BİLDİRİSİ

Bu arada Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri Yasa'nın Anayasa'ya aykırı olduğunu bir bildiriyle kamuoyuna duyurdular. İşçi sınıfı ve gençliğin birlikte ve ortak mücadelesi vesilesiyle bilim kadın ve adamlarının, aydınların girişimi tarihi önemi açısından vurgulanmayı hak ediyor.

Direnişin ilginç yönlerinden biri de şudur: Türk-İş konfederal yönetiminin, sağcı basınla ağız birliği içinde, “kızıl ihtilal provası” diye niteleyerek, Direniş'e karşı çıkmasına rağmen, bu konfederasyona bağlı birçok sendikanın yönetim kadrolarının ve bilhassa üyelerinin Direniş'e katılmasıdır. Yürüyüşçülerin toplu olarak girdikleri ve greve/gösteriye çağırdığı fabrikalarda işçilerin katılmaktan başka çaresi yoktu; ama birçok kez Türk-İş'e bağlı sendika üyesi işçiler eyleme coşkuyla bizzat katıldılar. Hatta kimi yerde eylemin öncülüğünü üstlendiler. Bu gelişme, tabanda sosyalist, radikal ve devrimci işçilerin bulunmasıyla ilgilidir.

Öte yandan, Türk-İş üyesi bazı sendikalar, üst yönetimi kamuoyu önünde eleştirme cesaretini bile gösterdiler.

Sosyal demokrat , CHP'ye yakın sendikaların bu tavrı daha sonra DİSK'e katılmaya giden yolun açıcısıdır.

Radikal sendikaların bir süre sonra DİSK'te birleşmelerinde Direniş'in etkisi yadsınamaz.

Bu arada bağımsız sendikalar da Direniş'i desteklediler, gösteri ve yürüyüşlere katıldılar. Kendi geleceklerini ipotek altına alan tüzel düzenlemeye karşı DİSK'le ortak hareket etmeleri, birkaçının daha sonra DİSK'e katılmasıyla sonuçlandı. Bu bağlamda bağımsız

sendikaların mücadele içinde kurdukları “Bağımsız Sendikalar Direniş Komitesi” de anılmaya değer.

Türk-İş’in yasa tasarısının hazırlanmasındaki rolü, AP hükümetini ısrarla desteklemesi, Direniş nedeniyle DİSK’i “kızıl sendika” diye karalama kampanyası, Türk-İş’in onur ve inandırıclığından çok şey yitirmesiyle sonuçlandı. Birçok sendika ve işçi ondan yüz çevirdi.

DİSK’i yok etmek amacıyla çıkarılan yasa bir yerde DİSK’in güçlenmesine, Türk-İş’den ayrılan sendikaların DİSK’e katılımıyla büyük bir işçi örgütüne dönüşmesine yol açtı.

Hür İşçi Sendikaları Uluslararası Konfederasyonu (İCFTU) bile Türk-İş’i eleştirdi. İCFTU ve bağlı sendikaların bazısı, Türk-İş’in, Türkiye Cumhuriyeti’nin bile bizzat imzaladığı uluslararası sözleşmelere aykırı bir tüzel düzenlemeyi desteklemesini hoş görmediler. Bu örgüt temsilcilerinden Türkiye’ye özel olarak DİSK’i ziyarete gelenler, Türk-İş yöneticileriyle görüşmeyi reddettiler. Türk-İş sadece ulusal düzeyde değil, böylece uluslararası düzeyde de kredisinden yitirdi.

Ama ne gam! Türk-İş, DİSK’i sendikal yaşamdan silmeyi hedef seçtiği için, yasa tasarısını ve yasayı sonuna kadar savunmaktan beri durmadı: Bu amaçla ne yaptı biliyor musunuz? :

Ağustos ayı boyunca Adana, İzmir ve Bursa’da “Türk işçisine kurulan tuzağı” anlatmak için “uyarı mitingleri” düzenledi. Bu mitinglerde hiç sıkılmadan yasanın Anayasa’ya uygun olduğunu bile savundu. Yasaya karşı çıkanları, sendikacı, gazeteci, öğretim üyesi, hukukçu yani herkesi “komünistlerin ekmeğine yağ sürmekle” suçladı.

Türk-İş ne derse desin, ne yaparsa yapsın işçi sınıfının ve akıllı temsilcilerinin karşı koyduğu Yasa Resmi Gazete’de yayınlanmasına karşın uygulanamadı.

TİP, Birlik Partisi ve trene son anda atlayan CHP, Anayasa Mahkemesi'ne başvurup, Yasa'nın anayasal olup olmadığının saptanmasını istediler.

19 Ekim 1972'de Anayasa Mahkemesi, Yasa'nın sendika hakkını sınırlayan maddelerini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etti.

SONRASI

Böylece iki yıldan daha uzun bir süre sonunda işçi direnişinin haklılığı doğrulandı.

Böylece Türk-İş, patronlar ve AP hükümetinin DİSK'i ve radikal bağımsız sendikaları kapatma hayalleri yasal olarak da engellendi ve gerçekleşemedi.

Böylece işçi sınıfı, sendikal örgütlenme özgürlüğüne bağlılığını ispat etmiş oldu.

Böylece parlamento dışı muhalefet gücünü göstermiş oldu. Parlamento dışı muhalefet, siyasi iktidarı, patronları ve uzlaşmacı sendikacıları yanıtlamasını ve geriletmesini bildi.

Böylece yıllarca işçi sınıfının bilinçlenmesini önlemek, mücadele geleneğini binbir yolla ve yalanla unutturmak isteyenlere Direniş'le yanıt verilmiş oldu.

Böylece işçi sınıfı sonrası için yol göstericilik görevini de topluca yaptı.

Ve nitekim ortak hafıza sakladı:

1 Mayıs 1976'da işçi sınıfı Taksim Meydanı'na yönelirken 15-16 Haziran'da çizilen yolları, sokak ve caddeleri izledi. Taksim

Meydanı'nın adı Bir Mayıs Meydanı olarak T büyük harfle Tarih'e böylece yeniden yazıldı.

15-16 Haziran eylemlerinde, işçi sınıfının kırıp dökme, yağmalama ve benzeri en ufak bir olaya bile karışmaması, kent merkezlerine doğru yürümesi, birbiriyle buluşmayı hedeflemesi, birçok yerde sessiz destek alması, önüne gelen tanklı askeri birlikleri, toplum polislerini kolayca geçmesi, polisler ve askerler arasında kafa karışıklıkları yaratabilmesi, DİSK üyesi işçilerle birlikte Türk-İş üyesi işçilerin de yoğun bir şekilde eylemlere katılması 15-16 Haziran'ı önceki işçi eylemlerinden farklı kıldı.

15-16 Haziran, kapsamı ve niteliği itibarıyla en büyük, en militan, tarihsel ve siyasal sonuçlarıyla en önemli işçi eylemi olarak Türkiye işçi sınıfı tarihine bir doruk noktası olarak yazılmıştır.

15-16 Haziran 1970'te onbinlerce işçi fabrikalarından çıkıp yürüdü. Türkiye işçi sınıfının gücüne ve varlığına ilişkin hem dostlarının hem de düşmanlarının kafasındaki sorular ortadan kalktı.

15-16 Haziran işçi direnişi, 15 Haziran 1970'te büyük bir yürüyüş ve fabrikalarda direnişlerle başlayan Türkiye tarihindeki en büyük işçi eylemidir.

13 Şubat 1967'de DİSK'in kurulmasından sonra Türkiye'de işçi eylemleri olduğundan daha etkin hale gelmiştir. Türk-İş'in devlet ve işveren yanlısı tutumu, işçilere destek vermemesi, yönetiminin oligarşik bir hale dönüşmesi DİSK'i daha cazip kılmış, işçiler DİSK'e yönelmeye başlamışlardır.

Bu yöneliş, Türk-İş'in zayıflamasına, sayısal güçünden yitirmesine, hatta işçi sınıfı üzerinde etkisizleşmesine neden olmuş, iktidar müdahale ederek Türk-İş'in eski günlerine dönmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması için çalışmaya başlamıştır:

Dönemin hükümeti Türk-İş lehine değişiklikler yapılması için, 1963'te yürürlüğe konulan sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı yasalarını 13 Haziran 1970'de meclise sundu. Tasarı işçilerin istedikleri sendikaya serbestçe üye olmalarını ve beğenmedikleri sendikalardan ayrılmasını güçleştiren, toplu sözleşme ve grev haklarını kısıtlayan hükümler içermekteydi.

Bir sendikanın Türkiye genelinde faaliyet gösterebilmesi için işkolunda sigortalı çalışan işçilerin üçte birini örgütlenmesi barajı getiriliyor, bir sendikalar ortaklığının konfederasyon faaliyeti gösterebilmesi için sigortalı işçilerin üçte biri kadar üyeye sahip olması isteniyordu. Bu oranın DİSK'in sahip olduğu üye sayının üstünde olduğu tespit edilerek konulduğu iddia edildi.

15 Haziran'da İzmit Gebze'den Kadıköy'e, Levent'ten Mecidiyeköy ve Taksim'e, Bakırköy'den Topkapı ve Edirnekapı'ya kadar İstanbul'un dört bir yanında işçiler sokaklarda taleplerini "Anayasa çiğnenemez" "DİSK kapatılamaz" sloganları ile dile getirdiler.

Bu eylemde Kadıköy'de polis'in açtığı ateş sonucu üç kişi hayatını kaybetti.

16 Haziran'da Kocaeli ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi.

12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbelerini izleyen günlerde Kemal Türkler ve diğer DİSK yöneticileri "halkı kışkırtmak ve bölücülük propandası yapmaktan" yargılandılar; beraat ettiler.

Yasa da "Anayasaya aykırı olduğu" için Anayasa mahkemesi tarafından iptal edildi.

Eylemler dizisi böyle bir sonuçla geçici olarak bile olsa durduruldu. Ya sonra?

İŞÇİ SINIFI

Var mı(ydı)? Yok mu(ydu)? Uzun, çok uzun yıllar tartışması yapıldı:

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve hemen sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'de işçi sınıfı var mıydı? Yok muydu? İşçi Hareketi Tarihi konusuna 1960'ların ortasından beri merak, hem de ne merak, sardığım için o tarihten beri bu konu beni de birinci derecede ilgilendirdi. Ve ilgilendiriyor günümüzde de. Merak edişim basit bir saptamadan kaynaklandı: Çorabın, kunduranın, çantanın, toplu iğnenin, göz yaşının tarihi olduğuna göre işçilerin de bir TARİHİ OLMALI.

Evet bu gün biliyoruz işçilerin de bir tarihi var.

1960'larda Türkiye'de siyaset sahnesinde ve hele Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) çatısı altında bu meseleler çok konuşuluyordu. Hatta kimi aritmetiksel ama fazla ütöpik ve kitlelerden kopuk hesaplar sonrasında belki on, belki yirmi yıl sonra işçi sınıfının iktidarı alması bile hesaplanıyordu. Gençlik işte. Ama yine de ve o an için haksız sayılmazdık:

Çünkü Türkiye'de işçi sınıfı hareket halindeydi:

Türkiye İşçi Partisi (TİP) ilerici sendikacılarca kurulmuş, neredeyse hemen sonra yine ilerici sendikacılarca Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu yaratılmış ve DİSK işçi dünyasında hakiki bir çekim merkezi biçimine kısa zamanda dönüşmüştü.

Tamam işte iktidara yürüyüş başlamıştı: "Bayrak yakında Millet Meclisi'nin göbeğine dikilecekti!"...

Güzel.

Peki bu işin bir başlangıç tarihi var mıydı? Bir zaman çetveli? Grevlerin, sendikalaşmanın ortaya çıkmasının tarihi geçmişti? Meçhul veya meçhule yakın.

Çünkü o güne kadar kimsenin aklına işçi hareketi tarihini derinlemesine araştırmak, yazmak, okumak ve okutmak gelmemişti. Bir-iki istisnayı saymıyorum, kusura bakmasınlar.

Tarih deyip geçmemeli. Hele böylesi bir tarih.

Başladık kara kuyuya inmeye.

O günlerdeki olanaklar ölçüsünde çok az sayıda var olan kitap, dergi, gazete ve yayınlarla yetinmek zorundaydık...

Zaman geçti.

Konuya yeni bir tartışma daha eklendi: İşçilere tarihi süreç içinde kimi haklar tanınmıştı. İyi.

Bu haklar iktidarın bir lütfu muydu? İşçilerin mücadelesi sonucunda mı elde edilmişti?

Çoğunluk, bilim kadın ve adamları içindeki çoğunluk, bu hakların iktidarın bir lütfu olduğu kanısındaydı.

Bu yaklaşım incelediklerimde ve araştırmalarımda bulduklarımınla çelişiyordu.

Kaynak taramaları, okumalar ve geçmiş yılların sendikacı, işçi ve emekçi ve siyasetcileriyle yaptığım söyleşiler sonrasında bu hakların işçilerin kararlı, düzenli, inançlı ve aralıksız mücadeleleriyle tanındığı sonucuna ulaşmıştım. Elbette bu hakların tanındığı dönemlerdeki iktidar(lar)ın işçileri koruyucu rolünü es geçmiyordum.

“Vay sen nasolur da öyle bir sav (hipotez) ileri sürersin” eleştirileri başladı.

Kimi SBF’den eski öğrencim, ve birkaç bilim adamı ile tartışmamız böyle başladı. Sürdü. Makalelere ve kitaplara yansıdı. Toplumsal Tarihimizin eksik kalmış bir kolu oluşuyordu...

Kendi payıma bu alanda yayınladıklarımın hepsini sıralamayacağım, ama bir tanesini de anmadan geçmeyeyim: İşçi Tarihine Bakmak (TÜSTAV, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007. Yeni biçimiyle ekitap.ayorum.com sitemizde hediye olarak sunuyoruz.).

Biz bunları ve başka şeyleri tartışırken patronlar bizi beklemediler. Ne ülkemizde, ne dışarıda:

Kapitalizm yeni bir biçim ve boyut kazandı. Bilim dünyasındaki ve medyadaki taraftarları “işçi sınıfı dağıldı, yok oldu” ve benzeri çarpıcı iddialar ileri sürdüler...

Zaman geçti.

Bugünlere geldik.

Şöyle bir bakalım:

İşçi sınıfı var mı? Yok mu? Tartışması sürüyor.

Ama bir şey var ki hiç değişmedi: Sömürü hâlâ devam ediyor. Hatta kimi

açıdan daha da arttı: Madem ki son yıllarda işçilerin kazanılmış haklarından emeklilik, çalışma süresi, yıllık ücretli izin vb patronların ve onların güdümündeki iktidarların saldırısına uğradı. Uğruyor.

Sınıf savaşını eskiden olduğu gibi bugün de ilk başlatan ve çekincesiz yürüten patronlar ve iktidarlarıdır.

Bu da değişmedi

Günümüz işçileri ve sendikaları bir kez daha savunma eylemleri yürütmek durumunda. Mücadele sürüyor. Gösteri ve yürüyüşler de, grevler de...

Evet günümüzün çalışanları, emekçileri, işçileri, ücretlileri, belki artık 19. yüzyıldaki ve/veya 20. yüzyıldaki gibi mavi tulumlarını takıp takıştırıp, hep bir örnek, iş başı yapmıyor.

Belki çoğu bundan daha yirmi veya otuz yıl önce reklamını yapmak/yaptırmak için beleş dağıtılan, kimsenin giymek istemediği “markaların” mont, gömlek, tişört, pantolon, don, atlet, kasket, pabuç vesairesiyle giyinip kuşanıyorlar. Giyim kuşamda güya “farklılar”. (Oysa süreç içinde aynı “markadan” giyinenler o “markanın takımı” biçimine dönüştü. Bu da ayrı bir toplumsal vaka. Özel biçimde incelenmeyi gerektiren.)

Belki hepsi topluca, birlikte aynı lokanta veya kahvelere gitmiyorlar.

Olsun. Olabilir.

Ama hepsi aynı işyerinde çalışıyor ve hepsi aynı zaman dilimi içinde ve yine eskiden olduğu gibi ve kimi zaman belki biraz daha fazla oranda sömürülüyorlar. “Artı-değer” yaratıyorlar, “yabancılaşıyorlar” ve sömürülüyorlar.

Daha beteri bireyselleşme, bendünyanınmerkeziyim yaklaşımı kimi ülkede, kimi işyerinde o kadar aldı başını gitti ki emekçiler arasında toplumsal dayanışma sıfıra yaklaştı.

Elbette her yerde her ülkede böyle, benzer, birbirinin aynısı bir gelişme olmadı. Ama gidiş bu yönde.

Bana inanmıyabilirsiniz, ama ne olur STAN NEUMANN'ın LE TEMPS DES OUVRIERS başlığını taşıyan her biri altmış dakikadan oluşan dört bölümlük belgeselini kaçırmayın. Fransa ve Almanya ortak kamu televizyon kanalı ARTE geçen Salı gecesi dördünü birden yayınladı. Meraklıları için belgesel daha birkaç gün ARTE'nin replay tarafından izlenebilir. Kaçırmayın.

Kaçırırsanız merak etmeyin ARTE EDİTİONS belgeseli DVD olarak sunuyor. Çekinmeden satın alabilirsiniz.

Biraz daha zamanınız olursa belgeselin önemli ölçüde esinlendiği ve konusunda artık bir klasik olan EDWARD P. THOMPSON'un kitabını orijinalinden okumalısınız: The Making of the English Working Class. Fransızcasını Seuil'ün Points koleksiyonundan okumak mümkün: La Formation de la classe ouvrière anglaise, 1216 sayfa ve sadece 14,50 öro. Önümüzdeki günlerin daha iyi "okunabilmesi" için mutlaka okunmalı. Veya yenien okunmalı.

Bir Mayıs'ınız kutlu olsun! Yarınlara umutla.

(Bir Mayıs 2020'de ayorum.com sitesinde yayınlandı.)

YİRMİBİRİNCİ YÜZYILDA İŞÇİ

İşçi iş istiyor. İşçi çalışmak, yaratmak, ekmek parasını kazanmak istiyor.

İşçi sevgilisini koluna takıp sinemaya gitmek, Leyla'sına bir gazoz ısmarlamak istiyor. Belki bir çay ve bir simitle karınlarını doyurmak istiyor. Belki bir kuru fasulye pilav. Belki bir kebab. Belki Köprü üstünde balık ekmek. Belki mercimek çorbası. Belki bir börek. Belki içli köfte.

İşçi evlenmek istiyor.

İşçi başını koyacak bir dam altı, bir ev, bir apartman, bir konut istiyor. Mümkünse bahçe içinde bir ev istiyor. Haftasonlarında bostanına bakmak istiyor: Domatesini, biberini, salatalığını bizzat yeşertmek, yetiştirmek istiyor. Geçenlerdeki bir rüyasında bostanında yetiştirdiği domatesi tartmış tam 333 gram gelmesine ne çok şaşırmıştı. Rüyalarımız yalan söylemez.

İşçi AVM'ye gittiğinde filesini doldurmak istiyor. Yoğurdunu evinde bizzat üretiyor.

İşçi çocuklarının karnını doyurmak, onlara kalem, kağıt, defter, çanta, Leman, çizgi roman, Jules Verne, Emile Zola, Victor Hugo, Yaşar Kemal, Sait Faik, Orhan Kemal, Nâzım Hikmet, Yılmaz Güney, Mehmet Uzun almak istiyor. Ana ve babasına ve eşine ayda yılda bir allı morlu, sarı kırmızılı, siyah beyazlı, belki lacivert sarılı, yeşil beyazlı bir giysi hediye etmek istiyor.

İşçi herkesler gibi yaşamak ve herkesler gibi ölmek istiyor. Arkasından “İyi adamdı”, “çalışkandı”, “yurtseverdi”, “aielesine çok bağlıydı”, “büyük oğlunu çok tutardı”, “çocukluğunda futbol oynamışlığı bile vardı” denilmesini istiyor.

İşçi olmak kolay değil.

İşçi bütün parçalarını biraraya getirmiş, küsenleri barıştırmış, gidenleri yeniden toplamış, en iyi biçimde birleşik, imece yöntemiyle çalışan, üreten ve yaratan, hakiki bir sosyaldemokrat partide, hakiki bir sosyalist partide, hakiki bir komünist partisinde ya da sol partilerin ve yeşillerin ortaklaşa yarattığı Halk Cephesi'nde veya “Geniş Cephe”de sempatizan, militan, yönetici, milletvekili adayı, milletvekili, başbakan, bakan, cumhurbaşkanı, belediye meclisi üyesi, il özel idaresi üyesi, mahalle muhtarı olmak istiyor.

Açın yolları işçi(ler) geliyor.

İşçi seçimleri kazanmak, iktidara gelmek istiyor.

İşçi daha iyi bir rejim kurmak istiyor. Alımlı. Çocukları arasında ayırım mayırım gözetmeyen.

Özgürlüğün püfür püfür estiği bir rejim.

Kadınların eşit, harbiden serbest olduğu bir rejim.

Kadınlarımıza ve erkeklerimize ve çocuklarımıza ve torunlarımıza yakışan.

Safları sıklaştırmmanın tam zamanıdır. Halaya durmanın da. Yırlamanın da. Umutlarmızla. Yarınlarımızla.

(1 Mayıs 2023'te yazıldı; ilk kez yayınlanıyor.)

M. ŞEHMUS GÜZEL

İŞÇİLERİN TARİHİ

ekitap.ayorum.com